

Lisa 1. Energiamajanduse arengukava aastani 2035 koostamise ettepaneku koostõlastustabel

Sisukord

Sisukord.....	1
Tabel 1. Koostõlastused.....	3
Keskkonnaministeerium	3
Siseministeerium.....	12
Rahandusministeerium	14
Eesti Linnade ja Valdade Liit	16
Maaeluministeerium	16
Kaitseministeerium.....	17
Sotsiaalministeerium.....	18
Haridus- ja Teadusministeerium	20
Tabel 2 Ettepanekud	21
Elektrilevi OÜ.....	21
ABB,	23
Fermi Energia OÜ	24
Eesti Jõujaamade ja Kaugkõtte Ühing.....	24
Eesti Keskkonnaühenduste Koda.....	25

Eesti Vesinikutehnoloogiate Ühing.....	27
Eesti Elektritööstuse Liit.....	28
Eesti Taastuvenergia Koda	30
Sunly OÜ	31
Tallinna Linnavalitsus	32
Eesti Gaasiliit.....	34
Tarbijakaitse ja Tehnilise Järelevalve Amet	36
Eesti Tuuleenergia Assotsiatsioon	36
Eesti Biokütuste Ühing.....	38
Viru Keemia Grupp.....	39
Eesti Keemiatööstuse Liit.....	40

Tabel 1. Kooskõlastused

KOOSKÕLASTUSED	VASTUSED
<p>Keskkonnaministeerium 15.09.2021 nr 1-5/21/3415-2</p>	
<p>Ettepanek 1: Üldised tähelepanekud 1.1. Suures plaanis on ettepanek ja planeeritavad tegevused tasakaalus, kuid rõhutame, et energiamajanduse arendamisega seonduv (potentsiaalne) elurikkuse (kao) ning energia saamisega mitte seotud looduse hüvede teema on käsitletud pealiskaudselt, kuigi just siin on võimalik konfliktoht. Näiteks (ka taastuenergia puhul) maakasutuse küsimused – kuhu taristuobjektid (nt tuulikud, päiksepargid, jaamad ja neid teenindav taristu) rajada, et nii nende asukohavalik kui ka hilisem kasutus võimalikult vähe elurikkust ja sellel põhinevaid hüvesid kahjustaks. Soovitame täiendavalt käsitleda ka ressursikasutust biomassi puhul. Ökosüsteemide ja nende pakutavate teenustega arvestamiseks tuleb arengukava koostamisel arvestada nii ELME kui ka IRENESE projekti tulemuste ja juhenditega.</p>	<p>Arvestatud. Vastavalt Ptk-le 3 ENMAK 2035 lähtub strateegiast Eesti 2035, Euroopa rohelisest kokkuleppest (sh Fit for 55) ja säästva arengu eesmärkidest. Nende dokumentide üheks eesmärgiks on elurikkuse hoidmine, mis tähendab, et ENMAK 2035 koostamisel ja elluviimisel tagatakse elurikkuse kaitse, sh biomassi kasutusel. Koostatavate uue üleriigilise planeeringu, keskkonnavaldkonna arengukava, metsanduse arengukava, rohepöörde tegevuskava jm mh loodushoidu suunavatest arengudokumentidest saame sisendi, kuidas elurikkust arvestada energiamajanduses. Arengukava koostamis ettepanekus (AKE-s) on viidatud ELME projektiga arvestamisele (vt lisas 1 Uuringud, analüüsid ja juhendmaterjalid), loetelu on täiendatud viitega IRENES projektile.</p>
<p>1.2. Soovitame tuua ettepaneku peatükkides 3, 3.1 ja 3.2 selgemini välja Euroopa uuest kliima ja energiapaketi (Fit for 55) tulenevad peamised mõjud energiamajandusele</p>	<p>Arvestatud. Tekst täiendatud ptk 3.2. Taastuenergia ja energiasäästu eesmärkide täitmise kiirem tempo toob kaasa suureneva administratiivkoormuse seonduvate projektide elluviimisel, täiendavad investeerimis- ja finantseerimise vajadused, suurema tööhõive vajaduse seonduvate tegevuste elluviimiseks. ENMAK 2035 elluviimisega eeldatavalt kaasnev mõju hinnatakse keskkonnamõju strateegilise hindamise käigus. Täiendavalt teostatakse mõjude hindamine mõjuvaldkonniti. Peamised mõjud energiamajanduses seisnevad ambitsioonikamate taastuenergia ja energiasäästu eesmärkide seadmisel ehk nende saavutamise senisest kiiremas tempos, millega eeldatavalt kaasneb fossiilkütuste kasutuse ja energiakulude vähenemine. Ptk 2 kohaselt lähtub ENMAK 2035 Euroopa Liidu ja Eesti energia- ja kliimapolitikast ning strateegiast Eesti 2035 võttes aluseks ülemineku kliimanetraalsele energiatootmisele. Ptk 6 kohaselt koostatakse arengukavale kaks mõjuhindamist ning eeldatavalt arengukavaga ei kaasne suuri/olulisi negatiivseid keskkonnamõjusid. Nimetatud Fit for 55 mõjud avalduvad eelõige energiatõhususe direktiivi ja taastuenergia direktiivi</p>

	muudatuste rakendamise kaudu ning toetavad arengukava peamist fookust saavutada kliimaneutraalne energiatootmine. Seonduvad probleemid ja oodatavad mõjud on kirjeldatud lisas 3.
1.3. Soovitame uuendatavas ENMAKis välja tuua ka taristuobjektide kliimakindluse tagamise kui prioriteedi. Kuigi ühe märksõnana on energiajulgeoleku all väljatoodud ilmastikukindlus, on seda vähe, sest RRFist taotletakse võrguühenduse tormikindluse suurendamiseks vahendeid. Siinkohal oleks asjakohane viidata nii EL kohanemise strateegiale kui ka Euroopa Komisjoni suunistele taristuobjektide kliimakindluse tagamiseks.	Arvestatud. Sõna „ilmastikukindlus“ asendatud: „Kliimakindlus“ ning lisa 1 seonduvate arengudokumentide juures nimetatud viidatud strateegia ja suunised.
1.4. Ettepaneku lk 2 on välja toodud, et uus ENMAK hakkab asendama kehtivat riiklikku energiamajanduse arengukava aastani 2030. Palume ettepanekus täpsustada, kas sellest tulenevalt tehakse valitsusele ettepanek lõpetada kehtiv ENMAK 2030 ja koostatakse ka ENMAK 2030 lõpphinnang ning kui, siis millises ajaraamis.	Arvestatud osaliselt, selgitame: Arengukava heakskiitmise otsusega muudetakse kehtetuks eelnev arengukava. Arengukava koostamine, elluviimine ja lõpetamine teostatakse vastavalt kehtivale korrale, hetkel arengukava lõpetamine Vabariigi Valitsuse otsusega ministri ettepanekul §5 https://www.riigiteataja.ee/akt/123122019005
1.5. Ettepanek viia lk 5 loetelus viimasena toodud aspekt paremini kooskõlla „Eesti digiühiskond 2030“ rohelise digiriigi alameesmärgiga ja täiendada seda järgmiselt: „Digiühiskonnale üleminek ja sellest tulenevad võimalused energiajuhtimiseks, sh turu nõudluse ja pakkumuse ning seonduva andmehõive aspektid, ning vajadus tagada digiriigi kliima- ja keskkonnahoidlikkus.	Arvestatud. AKE teksti vastavalt täiendatud.
1.6. ENMAKi koostamisel tuleks arvestada ka rohepöördega ja sellest tulenevate algatustega. Üks selline algatus on nullsaaste tegevuskava ja kindlasti ka tööstusheite direktiivi avamine. Energia tootmisel ei saa vaadata ainult KHG heidet, vaid peab vaatama ka teiste saasteainete heidet. Samuti peab arvesse võtma ringmajandust – erinevatest jäätmetest ja kõrvalsaadustest (biojätmed, reoveesete, sõnnik jms) saab toota biogaasi, kuid saab toota ka väetist. Arvestada tuleb ka uute tehnoloogiate arenguga ja vesiniku kasutuselevõttuga nii energiakandja, tööstuse lähteaine kui kütusena. Seega peame oluliseks jälgida, et erinevatest eesmärkidest tulenevad eesmärgid vastuollu ei läheks.	Arvestatud. ENMAK 2035 koostamisel lähtume mh Euroopa rohelisest kokkuleppest, ptk 3 täiendatud sulgudes: (sh nullsaaste tegevuskava, koostamisel oleva Fit for 55 paketi ¹³). Lias 1 on toodud seonduvate arengudokumentidena mh ringmajanduse arengudokumendid.
1.7. Me ei pea võimalikuks nõustuda hinnanguga, et ENMAK 2035 eeldatava keskkonnamõju ulatus ja avaldumise sagedus on väike. Energia tootmine ja tarbimine, olenemata selle viisist, toimub üle Eesti ja see on kahtlemata reeglipärane ehk sage, mistõttu on ka keskkonnamõju ulatus ja	Arvestatud osaliselt, selgitame: Täpsustasime ptk-s 6 esitatud hinnangut. ENMAK 2035 peamise fookusega tagada energiajulgeolek kliimaneutraalse energiatootmisega taastuvenergia ja energiasäästu rakendamise kaudu kaasneb eeldatavalt, võrreldes tänase suuresti fossiilsetel kütustel ja

<p>sagedus pigem suur või keskmine. Samuti ei toeta ka keskkonnamõju madalaks hindamist ettepanekus välja toodud EL poliitika ambitsioonid, mida ENMAKiga soovitakse lahendada</p>	<p>lageraietel põhineva energiamajandusega, nii ulatuselt kui sageduselt väike (et mitte öelda väga väike) mõju. ENMAK 2035 kaasnev mõju on positiivne: tuuleparkide rajamine maismaale ja merele on erinevate piirangute ja vajalike eeltingimuste puudumiste tõttu võimalik vaid vähestes piirkondades, päikesejaamad rajatakse pigem täna kasutusest väljas olevatele aladele ning hoonete katustele (ja seda eelkõige seoses taastuvelektri vähempakkumistega 2019, 2020, 2021, 2023), biometaani tootmisega vähendatakse loomakasvatuse, ja kasutuses ka transpordi heiteid. Seonduvate projektidega eeldatavalt kaasnev mõju hinnatakse keskkonnamõju hindamise ja keskkonnamõju strateegilise hindamise käigus, millega kavandatakse vajadusel negatiivset keskkonnamõju leevendavaid meetmeid. Energia hajatootmine loob kaasaegseid lahendusi maaelu jätkumiseks keskkonnasäästlikul viisil. Negatiivsed mõjud kaasnevad seonduvate tehnoloogiate tootmisega (enamasti Eestist väljas), nt ressursikasutusel. Tuuleparkide vastasus on tingitud eelkõige visuaalsetest maastikumuutustest, mitte kaasnevatest negatiivsetest mõjudest loodusele (tuuleparke ei kavandata nt ka Natura 2000 aladele). Nt on Eesti mereala mere-energeetika mõju hinnatud positiivseks ja pikaajaliseks, seonduva mõju ennetamiseks linnustikule on vähendatud tuuleenergeetika alasid, ette on nähtud visuaalse mõju leevendamise meetmed, mereala planeeringuga ebasoodsate mõjude avaldumist ette ei nähta (vt lk 90, 140-141 https://www.rahandusministeerium.ee/sites/default/files/Ruumiline_planeerimine/2020-02-14_msp_mh_aruanne_portaali.pdf). Täpsemad hinnangud antakse iga eraldiseisva meretuulepargi kavandamisel. Puitkütuste tootmine toimub peamiselt majandatavatest metsadest ja mittemetsamaalt ning puidutööstuse jääkidest saadavast puidust. ENMAK 2035 koostamisega seotud analüüsides käsitletakse alternatiive puitkütustele juhuks, kui täna energeetikas kasutatav puit läheb hinda muudes kasutusvaldkondades.</p>
<p>Ettepanek 2: 2.1. Peatükk 1 „Nimetus ja kestus“ Soovitame muuta sõnastust „Arengukava koostatakse lähtudes Euroopa Liidu energia- ja kliimapoliitika eesmärkidest aastani 2050 ja strateegiast „Eesti 2035“ ja tegevuskavast.“ Ettepanek: „Arengukava koostatakse lähtudes Euroopa Liidu energia- ja kliimapoliitika eesmärkidest aastani 2030 ja 2050 ja strateegiast „Eesti 2035“ ja tegevuskavast.“</p>	<p>Arvestatud. AKE tekst vastavalt täiendatud.</p>

<p>Ettepanek 3: 3.1. Peatükk 2 „Eesmärk“ punkt „energiajulgeoleku tagamine“. Täiendada loetelu järgmiselt: · Lisada loetelusse ringmajanduse põhimõtete rakendamine energiatootmises · Viidata ELi kliimamuutustega kohanemise strateegiale · Ajakohastada fit for 55 paketi viidet, nt https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_21_3541 · CO2 piirimehhanism asendada sõnastusega „süsiniku piirimehhanism ehk SPiM“. Lisada viide ingliskeelsele nimetusele - Inglise keeles CBAM – Carbon border adjustment mechanism.</p>	<p>Arvestatud. AKE tekst vastavalt täiendatud.</p>
<p>Ettepanek 4: 4.1. Peatükk 2 „Eesmärk“ viimane lõik. · Täiendada seda Fit for 55 eesmärkidest tulenevate mõjudega ehk tuua eraldi välja ka energiavaesuse kontseptsioon ning sellega tegelemise vajadus tagamaks eesmärkide täitmine selliselt, et kedagi maha ei jäetaks. · Täiendada lauset: „2030 aasta sihttasemete saavutamiseks tuleb suuremad pingutused teha taastuenergiast tuuleenergia potentsiaali kasutusele võtul ja transpordisektori taastuenergia eesmärgi täitmisel sõidukipargi elektrifitseerimise ja biokütuste kasutusega, sh laadimistaristu rajamisel.“</p>	<p>Arvestatud osaliselt.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Energiaostuvõimetuse vähendamise meetmete rakendamine on sätestatud energiamajanduse korralduse seaduses. Eraldi täiendavat energiavaesuse mõistet ja kontseptsiooni pole sõnastatud ega reguleeritud Eesti õigusaktides, kuid täpsustame selle järele vajaduse ja sisu arengukava koostamise käigus. Täna energiastuuvõimetust ennetavate toetusmeetmete tulemusena rekonstrueeritakse säästlikuks hooneid ja toodetakse nt vähempakkumistega võimalikult soodsat taastuvelektrit, puitkütustele ülemineku ja kaugkütte rekonstrueerimisega on ajas muutunud soodsamaks kaugkütte hind, samuti juba rakendatakse või kavandatakse meetmeid (näiteks Eesti Keskkonnainvesteeringute Keskuse kaudu), mis aitavad kaasa tavatarbijale soodsama hinna, väiksema ja puhtama energiaga tarbimisele. • Laadimistaristu rajamise täpsustust pole võimalik teha, kuna: tegemist on tsitaadiga ja see läheks AKE kontekstis ülemäära detailseks (elektrivõrgu vajaduste kohaselt tuleks ka muud tehnoloogilised arendused eraldi nimetada).
<p>Ettepanek 5: 5.1. Peatükk 3 „Vajaduse põhjendus“ Soovitame asendada olemasoleva sõnastuse: „Energiamajanduse arengu kavandamine peab lähtuma strateegiast „Eesti 2035“ ning olema kooskõlas Euroopa rohelise kokkuleppega (koostamisel oleva Fit for 55 paketiga¹³) ja panustama rahvusvahelistesse säästva arengu eesmärkidesse.“ Ettepanek:</p>	<p>Arvestatud. AKE tekst vastavalt täiendatud.</p>

<p>„Energiamajanduse arengu kavandamine peab lähtuma strateegiast „Eesti 2035“ ning olema kooskõlas Euroopa rohelise kokkuleppe ja EL kliima- ja energiaalaste õigusaktidega (Fit for 55 pakett) ning panustama rahvusvahelistesse säästva arengu eesmärkidesse.“</p>	
<p>Ettepanek 6: 6.1. Peatükk 3.1 „Probleemid“ Soovitame täiendada lk 4 toodud loetelu problemaatikast, mis vajab ENMAK 2035 fookust, energiavaesuse punktiga</p>	<p>Arvestatud osaliselt, selgitame. Ptk 3.1 on toodud põhiküsimused, mida ENMAK 2035 peab aitama lahendada energiajulgeoleku tagamiseks kliimaneutraalse energiatootmisega. Energiamajanduse korralduse seaduse kohaselt on energiaostuvõimetu isik sotsiaalhoolekande seaduse tähenduses üksi elav isik või perekond, kes on viimase kuue kuu jooksul saanud vähemalt ühel korral toimetulekutoetust ning kelle eelmise kuu sissetulek pereliikme kohta ei ületa töötasu alammäära. Energiaostuvõimetus (ja energiavaesus laiemalt) on seega seotud üldise toimetulekuga, mis nt koroonakriisi tingimustes võib olla süvenenud. Inimeste üldise toimetulekuga seonduvat ei saa lahendada energiapoliitika kujundamise ja rakendamise kaudu, küll saab aga sellele kaasa aidata taastuvenergia- ja energiasäästulahendustega. Näiteks Euroopa Komisjon teatise „Puhas planeet kõigile“ kohaselt sobivad sotsiaalsete probleemide lahendamiseks enamasti paremini sotsiaalpoliitika ja sotsiaalhoolekandesüsteemid, mille rahastamiseks võiks kasutada maksusüsteemide muudatusi ja tulu tagasisuunamist. Energiaostuvõimetute isikute määramise meetodika on täpsustatud uuringus „Energiatõhususe direktiivi ülevõtmisest tulenev kohustus energiasäästu meetmete loomiseks, mõõtmiseks, seireks, kontrolliks ja raporteerimiseks“ https://www.mkm.ee/sites/default/files/energiatohusus_lopparuanne.pdf Uuringu käigus teostatud analüüsi käigus on jõutud järeldusele, et energiaostuvõimetuse poolest on Eesti seis EL keskmisest natuke parem.</p> <p>Energiamajanduse arengukava saab panustada arengukavaga hõlmatud tegevuste/valdkondade ulatuses sotsiaalsete probleemide tekkimise ennetamise ning lahendamise, kuid selle raames ei saa neid täies mahus lahendada ega ära hoida. Terviklikult saab toimetulekuga seonduvat kõige tõhusamalt käsitleda sotsiaalvaldkonna arengudokumentides ning poliitikameetmetes. Kahtlemata on oluline, et ka teised valdkonnad oma poliitikakujundamisel ka sotsiaalvaldkonna teemadega arvestaksid ja seda juba poliitikakujundamise ning eesmärkide seadmise faasis. Eesmärgi seadmisel ning selle jaoks meetmete valimisel võib olla võimalik valida lahendusi, mis</p>

	<p>probleeme ennetavad. Kuivõrd põhiliseks muutuste indutseerijaks on praegusel ajal kliimapoliitika eesmärgid (eelkõige kasvuhoonegaaside heite vähendamine), tähendab see, et võimalikele mõjudele ja leevendusmeetmetele tuleks mõelda ka näiteks kliimapoliitika eesmärkide seadmisel ning selle valdkonna arengudokumentides.</p>
<p>6.2. Peatükk 3.1 „Probleemid“ Täiendada lauset: „Kliimanetraalne Eesti aastal 2050 tähendab, et energiamajandus on suuresti taastuvelektril baseeruv (elektrifitseerunud) ja elektrienergia tootmine on hajutatud. Põlevkivist elektrienergia tootmise lõppemisega muutub kriitiliselt tähtsaks kohaliku energeetilise potentsiaali rakendamine hajatootmises.“</p>	<p>Arvestatud osaliselt, selgitame: Siinkohal soovisime rõhutada, et energiamajandus baseerub suuresti elektril (nii soojus- ja jahutusmajandus kui transport hakkab kasvavalt elektrit kasutama), mis toodetakse kohalike energiaallikate baasil. Täiendasime lauset järgmiselt: „...kohaliku energeetilise potentsiaali rakendamine <i>taastuenergiaallikatest toodetava energia hajatootmises</i>“</p>
<p>6.3. Peatükis tuleks selgemini välja tuua ka põlevkivitööstuse tuleviku ja ülemineku küsimused (nt süsinikupüüdmine, uttegaaside energeetiline kasutus). Praegune küsimus on püstitatud selliselt, et uurida millised on põlevkivist elektrienergia tootmise lõppemisega seotud mõjud võrgule. Kas lisaks või siis olemasolevat küsimust peaks täiendama aspektiga, et hinnata, kuidas mõjutab põlevkivist otsepõletamise lõpetamine põlevkiviõli tootmisel tekkivate jääkgaaside (uttegaaside) energeetilist kasutust. Kui põlevkivi otsepõletamine elektri tootmiseks kaob enne kui põlevkiviõli tootmine, siis sellel on tagajärjed uttegaaside põletamisele.</p>	<p>Arvestatud osaliselt, selgitame: ENMAK 2035 eesmärgiks on selgitada välja kliimanetraalsele energiatootmisele ülemineku võimalused. Selleks on koostamisel kliimanetraalse elektritootmise analüüs (sh analüüsitakse stsenaariume, mis sisaldavad mh nii põlevkivist elektritootmist ja seonduvat kütuste kasutust arvestades uttegaasi ja biomassi kasutusega ning süsiniku sidumist). Analüüsi tulemusi kasutatakse arengukava töörühmades ja arengukava koostamisel ning nende abil saab mh tuvastada, millistele lahendustele ja millises ajagraafikus peame Eestis panustama, et tagada elektri varustuskindlust ning milliseid kütuseid/energiallikaid ja millises mahus Eestis kliimanetraalse elektritootmise tagamiseks vaja läheb. Arengukavas leiavad kajastamist ka koalitsioonilepingus seatud eesmärgid põlevkivi kasutamise lõpetamiseks elektritootmisel aastaks 2035 ning õlitootmiseks 2040. Sealjuures on oluline markeerida, et põlevkivi otsepõletamise lõpetamine ei pea ilmtingimata tähendama uttegaasi kui põlevkiviõli tootmise kõrvalprodukti kasutamise lõppemist elektritootmisel. Põlevkivi kasutamise perspektiive erinevates toodetes ja seonduvate heidete käitlemist/kasutust käsitleb põlevkivi kasutamise riiklik arengukava. Ida-Viru õiglase üleminekuga seotud arengudokumendid täpsustavad mh põlevkivitööstuse tuleviku https://www.rahandusministeerium.ee/et/eesmargidtegevused/regionaalareng-ja-poliitika/ida-viru-ja-kagu-estis</p>
<p>6.4. Aktuaalse teemana võiks üheks analüüsitavaks küsimuseks olla ka süsinikupüüdmiste ja salvestuse tehnoloogiate roll energiamajanduses.</p>	<p>Arvestatud osaliselt, selgitame: ENMAK 2035 koostamisel arvestatakse seonduvate uuringute (vt lisas Põlevkivitööstuse CO₂ sidumisega seotud tööd</p>

	Kliimamuutuste leevendamine CCS ja CCU tehnoloogiate abil ¹ ning Ida-Viru CO ₂ sidumise strateegia ²) tulemustega nimetatud rolli täpsustamiseks. Süsiniku püüdmise ja salvestuse tehnoloogiate kasutuselevõtu võimalusi Eestis on hiljuti põhjalikult analüüsitud ning saame vajadusel neid tulemusi kasutada..
Ettepanek 7: 7.1. Peatükk 3.2. Eesmärkide täiendamine Täiendada lauset: „Uute eesmärkide seadmine energiamajanduses tuleneb ELi kliimaeesmärkidest aastateks 2030 ja 2050 ning riikliku kliimanetraalsuse eesmärgi seadmisest aastaks 2050 strateegias „Eesti 2035“.“	Arvestatud osaliselt, selgitame. ENMAK 2035 koostamisel lähtume Eestis kehtestatud strateegilistest dokumentidest ehk Eesti kliimanetraalsuse aluspõhimõte on seatud strateegias Eesti 2035, ENMAK 2035 on selle täitmise valdkondlik alamdokument. Ptk-s 3 täpsustatakse, et lisaks peab ENMAK 2035 olema kooskõlas Euroopa rohelise kokkuleppe ning EL kliima- ja energiaalaste õigusaktidega (sh nullsaaste tegevuskava, Fit for 55 pakett ¹³) ja panustama rahvusvahelistesse säästva arengu eesmärkidesse
7.2. Loetelus korrigeerida lauset Olemasolev sõnastus: „süsinikneutraalsuse saavutamise võimalused nii elektri-, soojus- kui jahutusenergia tootmisel“. Ettepanek sõnastuseks: „kliimanetraalsuse saavutamise võimalused nii elektri-, soojus kui jahutusenergia tootmisel“	Arvestatud. Tekst on täiendatud.
7.3. Täiendada loetelu punktiga „Energiatootmises ringmajanduse eesmärkide järgmine ning seeläbi teiste sektorite KHG heite vähendamisse panustamine (nt jäätmed ja põllumajandus)“.	Arvestatud. Tekst on täiendatud.
Ettepanek 8: 8.1. Seoses kliimanetraalsuse eesmärkide täiendamisega on ENMAK 2035 otstarbekas välja tuua loodusvarade kasutamise ja keskkonnaseisundi prognoos energeetilise hästilagunenud turba puhul....	Arvestatud osaliselt, selgitame. ENMAK 2035 eesmärgiks on tuvastada kliimanetraalsele energiatootmisele ülemineku võimalused. Selleks on koostamisel mh kliimanetraalse elektritootmise, süsinikneutraalse soojus- ja jahutusmajanduse analüüsid. Turvast ei loeta kliimanetraalseks kütuseks ka täna on see energeetikas kasutusel väga väikeses mahus, aastal 2020 moodustas see elektrienergia tootmisel 0,002% kasutatud kütustest saadud energiast ja soojusenergia tootmisel 0,006% (www.stat.ee andmeleht KE033). Kuivõrd turba kasutamisel tuleb tasuda ka süsinikuheitme eest ning CO ₂ heitmekvoodi hind ajas pigem kasvab, on keeruline näha turba rolli suurenemist Eesti energeetikas. Juhul kui erinevad arengukava koostamise raames tehtavad analüüsid jõuavad tulemuseni, et turvast läheb Eesti energiamajanduses tulevikus vaja, kajastame seda arengukavas.

¹ RITA1/02-20 "Kliimamuutuste leevendamine läbi CCS ja CCU tehnoloogiate (1.04.2019–31.03.2021)", AlarKonist, Tallinna Tehnikaülikool <https://www.etag.ee/wp-content/uploads/2021/04/L%C3%B5pparuanne.pdf>

² Ida-Viru maakonna CO₂ kasutamise arengustrateegia 2021–2030+ https://www.ivia.ee/wp-content/uploads/2021/01/Ida-Viru_CO2_kasutamise_strateegia.pdf

<p>Ettepanek 9: 9.1. Lisa 1 Seonduvate arengudokumentide loetelus soovitame teha paranduse · Strateegia Eesti 2035 muuta "Eesti 2035" pikaajaline arengustrateegia ja tegevuskava</p>	<p>Arvestatud osaliselt. Lähtusime nimetustest, mis on toodud https://valitsus.ee/strateegia-eesti-2035-arengukavad-ja-planeering/strateegia/materjalid</p>
<p>9.2. Lisada seonduvate arengudokumentide loetellu: · Öhusaasteainete heitkoguste vähendamise riiklikku programmi aastateks 2020–2030 · Riigi jäätmekava 2014–2022</p>	<p>Arvestatud. Tekst täiendatud.</p>
<p>Ettepanek 10: 10.1. Korrigeerida täiendavate uuringute ja algatuste loetelu, millega tuleb arvestada: · Ettepanek täpsustada järgmisi punkte: KOV-de lihtsustatud seire minuomavalitsus.ee ja KOHAK tegevuskava. Antud kujul on need väga ebamäärased · Korrigeerida punkti „sademevee manageerimine“ nimetust järgmiselt „rohefaktori tööriist“</p>	<p>Arvestatud. Tekst on täiendatud. Kliimamuutustega kohanemise arengukava (KOHAK) tegevused kustutatud, kuna KOHAK nimetatud lisades seonduvate arengudokumentide all.</p>
<p>10.2. Täiendada loetelu järgmiselt: · Lisada loetellu IRENESE projekt, mille eesmärgiks on vahetada teadmisi, kogemusi ja parimaid tavasid taastuvenergia allikate ja ökosüsteemiteenuste vahelise koostoime ja kompromisside kohta, et läbi koostatavate tegevuskavade hõlmata erinevaid hüvesid struktuurifondide ja teistesse instrumentidesse. Lisainfo projekti kohta on leitav siit: https://keskkonnaagentuur.ee/irenes?fbclid=IwAR2Zowe0FX9dfLVzulTPKiC3DZmpWB6QCrzDoO1CNGRvBve3l86GeRjehYI.</p>	<p>Arvestatud. Tekst täiendatud.</p>
<p>Ettepanek 11: 11.1. Lisas 2 võiks soojusmajanduse puhul 3. küsimuse juures täpsustada, mis tehnoloogiatega ja kütustega tagada süsinikuneutraalne soojus- ja jahutusmajandus. Juba praegu uurivad soojusenergia tootjad, kaua saab kasutada maagaasi? Mis ajaks ja milliste kütuste kasutus oleks kooskõlas kliimaeesmärkidega ning millesse tasub investeerida? Oluline oleks kirjeldada ja hinnata, kuidas toimuks üleminek uute kütuste või tehnoloogiate kasutuselevõtule.</p>	<p>Arvestatud. Tekst täiendatud.</p>
<p>11.2. Täiendavalt võiks analüüsida, millised oleksid keskküttevälise piirkondade eelistatud kütelahendused (praegused küsimused on suunatud</p>	<p>Arvestatud. Tekst täiendatud.</p>

<p>hajaasustuse kontekstis, kuid ka tiheasustusaladel pole paljud liitunud või ei ole võimalik liituda keskküttega).</p>	
<p>11.3. Kütusemajandus osas võiks analüüsida ka biometaani tootmisvõimsuste potentsiaali. Sealjuures peaks hindama, milline oleks tasakaal põllumajandusliku kasutuse ja kütusena väärimise vahel. Näiteks on viimasel ajal olnud juttu pigem sõnniku väärimisest väetiseks. Kuidas ja milliste meetmega soodustada lokaalselt ja väikesemahulist biogaasi tootmist (näiteks on palju põllumajandusettevõtteid, kes omaksid potentsiaali toota biogaasi, kuid kellel võivad olla tõrked investeeringute tegemisel).</p>	<p>Arvestatud osaliselt, selgitame. Biometaani potentsiaali on Eestis varasemalt väga põhjalikult analüüsitud ning tänaseks on käivitunud ka taastuvate transpordikütuste sertifikaatide turg, mis omakorda tekitab nõudlust biometaanile. Seega on hea raamistik biometaani turule toomiseks loodud ja nüüd on vaja tegeleda pigem konkreetsete lahenduste põhiste analüüsidega, mida saab teha konkreetse äriprojekti koostamise raames. Juhul kui biometaani tootmist on vaja toetada muude eesmärkide kui energiamajanduse eesmärkide saavutamiseks, siis saab neid lahendusi analüüsida vastava valdkonna arengudokumentides.</p>
<p>11.4. Soovitame täiendada valdkondlikke probleeme põlevkivitööstuse tuleviku ja ülemineku küsimustega, näiteks süsinikupüüdmine ja uttegaaside energeetiline kasutus.</p>	<p>Arvestatud osaliselt. Vt vastus ettepanekutele 6.3 ja 6.4.</p>
<p>Ettepanek 12: 12.1. Lisa 3 Täiendada tabelit järgmiselt: · Eesmärk: Energiajulgeoleku tagamine – lisada põhiprobleemide loetellu punkt „Taastuvenergia nõudluse kasv Eestis ja teistes Euroopa Liidu riikides“ · Eesmärk: Energiajulgeoleku tagamine – „energiakandjana vesiniku kasutuselevõttuga juhitamatu taastuvenergia tootmise-tarbimise juhitavuse suurendamine“. · Eesmärk: Taastuvenergiade üleminek– lisada põhiprobleemide loetellu punkt „Fossiilsete soojusenergia lahenduste asendamise ebapiisavus“ ja „taastuvenergia laialdasema kasutuselevõtu (tuuleparkide, biomassienergeetika, hüdroenergia) võimalik negatiivne mõju elurikkusele“ · Eesmärk: Taastuvenergiade üleminek – põhiprobleemi kirjelduses ei saa nõustuda, et probleemiks on „vesinik- jm salvestustehnoloogiate tegelik areng“, vaid asendada „vesinik- jm keskkonnasäästlike salvestustehnoloogiate liialt aeglane areng ja vähene kasutuselevõtt“ ning oodatavate mõjude alla lisada „vesiniku- jm keskkonnasäästlike salvestustehnoloogiate kasutuselevõttuga kaasnevalt keskkonna- , kliima- (sh kasvuhoonegaaside jm heidete) ja negatiivse tervisemõju vähenemine“.</p>	<p>Arvestatud. Tekst täiendatud.</p>

<p>12.2. Tehnilised täpsustused tabelis:</p> <ul style="list-style-type: none"> · Lk 17 tabelis ülemine parempoolne lahter – asendada sõna „keskkonnasõbralik“ terminiga „keskkonnaga arvestamine.“ · Lk 17: allmärkuses trükiviga, sõna "kkekkond" asemel kasutada „keskkond“ · Lk 18 tuleks esimese tulba viimasesse lausesse lisada sõna „jätkusuutliku“ nii et lause oleks järgmine: „... ning Eesti kodumaiste ressursside jätkusuutliku kasutamise kaudu tekkinud tehnoloogilise ja intellektuaalse omandi vahendamise.“ 	<p>Arvestatud osaliselt. Mõiste „keskkonnasõbralik“ on selgitatud allmärkusena. Kirjaviga parandatud. Sõna „jätkusuutlikku“ pole võimalik lisada, kuna väljavõte on tehtud kehtivast arengudokumendist.</p>
<p>Ettepanek 13: 13.1. Juhtkomisjoni koosseis Soovitame lisada juhtkomisjoni Eesti Kaubandus- ja tööstuskoja, Eesti Teenusmajanduskoja ja Eesti Keskkonnajuhtimise Assotsiatsiooni, kuna nii tööstuse kui teenindussektoril on oluline roll energiamajanduse arendamisel.</p>	<p>Arvestatud osaliselt, selgitame. Tekst täiendatud ptk 7. Vajadusel kutsub juhtkomisjon kokku eriküsimustega ja spetsiifilist käsitlemist vajavate teemadega seoses töörühmi, mille koosseisu kuuluvad vastavalt vajadusele täiendavalt mh Eesti Kaubandus- ja Tööstuskoja, Eesti Teenusmajanduskoja, Eesti Keskkonnajuhtimise Assotsiatsiooni jms esindajaid. Tööstuspoliitika käsitleb tööstuses energiatõhususe saavutamist.</p>
<p>Siseministerium 06.09.2021 nr 1-7/183-4</p>	
<p>1. AKE peatükis 3.1 „Probleemid“ (lk 4) palume lisada täiendav küsimus, millele otsitakse arengukavas vastuseid: „Kuidas üleminekul kliimanetraalsele energiatootmisele tagada energijulgeolek?“</p>	<p>Arvestatud. Tekst täiendatud.</p>
<p>2. Lisaks teeme ettepaneku eelmises punktis mainitud peatükis avada ka tuuleparkide mõju riigikaitsele ja sisejulgeolekule, mis võivad segama hakata Politsei- ja Piirivalveameti seiresüsteemide tööd.</p>	<p>Arvestatud osaliselt, selgitame. Tekst täiendatud. Tuulepargid üle 30 m kõrguste tuulikutega on olulise ruumilise mõjuga objektid ning tuuleelektrijaama püstitamine veekogusse on olulise keskkonnamõjuga tegevus. Tuuleparkide rajamine ja seonduva mõju täpsem hindamine toimub asjakohaste õigusnõuete alusel ning seetõttu pole võimalik arengukava täpsusastmes täpsemalt kirjeldada potentsiaalsete parkidega kaasnevat mõju (sh PPA seiresüsteemidele). Arengukavaga tuleb esitada mh ülevaade olulisematest poliitikainstrumentidest, mille kaudu seatud eesmärged saavutada ehk taastuenergia eesmärkide täitmiseks vajalikud tegevused (sh tuuleparkide vajalik ja lähtudes piirangutest võimalik maht nõudluse katmiseks). Arengukavaga eeldatavalt kaasnevat olulist keskkonnamõju (sh ruumilist mõju, sh maakasutusele) käsitletakse keskkonnamõju strateegilise hindamise käigus. Täna ei näe ei arengukavade ega nende keskkonnamõju strateegiline hindamine ette täpsemat ruumilise mõju analüüsi (sh nt kaardimaterjali kasutusega) kavandatavatele tegevustele.</p>

<p>3. Palume kaasata juhtkomisjoni Siseministeerium ning kaaluda Kaitseministeeriumi kaasamist.</p>	<p>Arvestatud osaliselt, selgitame. Arengukava juhtkomisjon³ toetab arengukava elluviimist ja aruandlust, mis tähendab, et juhtkomisjon peab mh arengukava eri aspektidega töötama (sh elluviimise seire) arengukava kehtivuse perioodil, juhtkomisjoni töö ei lõpe pärast arengukava kehtestamist. Juhtkomisjoni koosseisu ja tegevuse kavandamisel peab arvestama liikmete reaalse võimaluse ja võimekusega seonduvat tööd (kohtumised, dokumentide läbi töötamine, valdkonna erinevate teemade tundmine jms) operatiivselt korraldada. Seetõttu näeme, et saame Siseministeeriumi kaasata juhtkomisjoni, kuid Kaitseministeeriumi kompetentsi ja teadmisi tõhusamalt kasutada arengukava koostamisel energiapuulgeolekuga seotud töörühmades ning vajadusel juhtkomisjoni eriküsimustega ja spetsiifilist käsitlemist vajavate teemadega seoses.</p>
<p>4. Teeme ettepaneku Lisas 1 „Seonduvad arengudokumendid“ ära markeerida ka Riigikaitse arengukava (RKAK)</p>	<p>Arvestatud. Tekst täiendatud.</p>
<p>5. . Teeme ettepaneku lisa 1 „Uuringud, analüüsid, juhendmaterjalid“ viia läbi analüüs teemal „Julgeolekuohud Eestile, mis kaasnevad üleminekuga kliimaneutraalsele energiatootmisele“</p>	<p>Arvestatud. Täna töös olevate kliimaneutraalse elektritootmise, süsinikneutraalse soojus- ja jahutusmajanduse ning gaasivõrgu teekarboniseerimise analüüside osaks on tegevuskavade koostamine. Need tegevuskavad kirjeldavad vajalikud tegevused energiapuulgeoleku tagamiseks antud valdkondades. Julgeolekuohud hinnatakse mõjude hindamise käigus ning käsitletakse kokkuvõtvalt arengukavas.</p>
<p>6. Teeme ettepaneku lisada lisa 2 „Probleemid valdkonniti“ täiendavate probleemküsimustena, millele otsitakse arengukavas vastuseid:</p> <ul style="list-style-type: none"> · Millised on julgeolekuohud Eestile seoses üleminekuga kliimaneutraalsele energiatootmisele? · Missugune peaks olema tasakaal omatoodangu ja impordi vahel, et kriisitsenaariumite korral ei kannataks riigi julgeolek? (COVID-19 kriisist tulenevad teadmised, et vaatamata lepetele ei pruugi need kriisid alati toimida)? · Millised on käesoleva teadmise põhjal ajateljed, millal ja mis mahu võib põlevkivitehnoloogiate asemel tekkida kliimaneutraalsed energiatootmisvõimekused? · Kuidas maandada ristsõltuvustest tulenevaid riske? 	<p>Arvestatud osaliselt, selgitame. Teksti on täiendatud küsimustega lisa 3. Hinnanguid Eesti sise- ja välisjulgeolekule annavad Eestis eraldi pädevad asutused ning oleme alati hea meelega valmis neile meiepoolset sisendit andma. Kahtlemata on uuele, kliimaneutraalsele, süsteemile üleminek kompleksne ning võib tekitada hirme, küsimusi. Teisest küljest võib kliimaneutraalsele energia tootmisele ja tarbimise üleminek Eestis hoopis pakkuda võimalusi meid erinevatele riskidele vastupidavamaks muuta. Energiatootmisega seonduvat analüüsimise arengukava koostamisel põhjalikult ning saame nende analüüside tulemuste põhjal koostöös hinnata, kas mõni element/vektor on veel olulises mahu katmata. Samuti on oluline (üks arengukava põhieesmärkidest) varustuskindlus ning selle tagamine (sh elektrivõrkude töökindlus). Rahastuse osas peame lähtuma üldisest riigieelarve</p>

³ Vabariigi Valitsuse 19.12.2019 määrus nr 117 Valdkonna arengukava ja programmi koostamise, elluviimise, aruandluse, hindamise ja muutmise kord §4 p 4
<https://www.riigiteataja.ee/akt/123122019005>

<ul style="list-style-type: none"> · Kuidas teha nii, et sarnaselt erasektorile suunatud toetustega on keskkonnasõbralikumatele alternatiivkütustele üleminemiseks ette näha täiendav rahastus ka avalikule sektorile? Viimase küsimuse juures täpsustame, et tänased ligi null või null emissiooniga sõiduauto (hübriid- ja täiselektrilised sõidukid) soetusmaksumused on võrreldes sisepõlemismootoriga sõiduautodega jätkuvalt vähemalt 33% kallimad. Lisaks võib taastuvenergia kasutamine eriotstarbelistes sõidukites kaasa tuua märkimisväärsed investeeringud kinnisvarasse elektrivõrkude ümberehitamise näol täiendava elektrivõimsuse tagamiseks. Pikas vaates on vajalik ka meie valitsemisala avariigeneraatorid võimsamate vastu vahetada, et tagada näiteks elektrisõidukite toimepidevus elektrikatkestuste korral. 	<p>raamistikust ning kasutama optimaalselt ka meile kättesaadavaks tehtud EL vahendeid. Neid vahendeid saab iga avaliku sektori organisatsioon vastavalt oma vajadustele kavandada.</p>
<p>7. Teeme ettepaneku lisa 3 „Esialgset probleeme, esialgsed eesmärgid ja oodatavad mõjud“ lisada energiapoliitika põhiprobleemina: „Eesti energiasüsteemi sõltuvus välistest, meist mittesõltuvatest mõjuritest“.</p>	<p>Arvestatud. Täiendatud teksti lisa 4. Oleme nõus, et elektrisüsteem ja energiasüsteem peab olema võimalikult sõltumatu välistest teguritest. Samas oleme osa ühisest Euroopa Liidu energiaturust, s.h ühendused teiste liikmesriikidega ja energia import teistest liikmesriikidest ning läbi selle oleme teatud mõjutustele/riskidele hoopiski rohkem vastupidavamad. Seda arvesse võttes peaks püstitatud põhiprobleem olema järgmine: „Eesti energiasüsteemi varustuskindluse tagamine üha enam dekarboniseeritava energiatootmise portfelli juures“. Vastavalt täiendatakse ka oodatava mõju osa – „Töökindel ja varustuskindlust tagav energiasüsteem“</p>
<p>8. Palume lisada eelmises punktis nimetatud peatükis energiapoliitika eesmärgidena/oodatava mõjuna järgmised eesmärgid:</p> <ul style="list-style-type: none"> · Võime mitte sõltuda ja olla mõjutatud välistest, meist mitte sõltuvatest mõjuritest. · Võime teha suveräänseid energiapoliitika valikuid. · Läbi energiamajanduse pole võimalik mõjutada muid Eesti suveräänseid otsuseid. 	<p>Arvestatud osaliselt. Vt ka eelmise ettepaneku põhjendust. Täiendatud teksti lisa 4 teemaga „Eesti energiapoliitika on kooskõlas EL energiapoliitikaga selliselt, et piirkonnas oleks tagatud pidev varustuskindlus ja tõhus, konkurentsitingimustel rajatud energiavarustus.“</p>
<p>Rahandusministeerium 05.09.2021 nr 1.1-11/4980-2</p>	
<p>.. Palume maakasutuse kavandamine samuti kajastada ettepaneku peatüki 2 lõpus või peatükis 3</p>	<p>Arvestatud. Tekst täiendatud ptk ja ptk 3.</p>
<p>.. Uue üleriigilise planeeringu koostamine tuleb siduda valdkondlike arengukavade koostamise ja elluviimisega. Palume vastav info kajastada ka ENMAK koostamise ettepanekus, loodame tihedale koostööle nii uue ENMAKi kui ka üleriigilise planeeringu koostamisel.</p>	<p>Arvestatud. Tekst täiendatud.</p>

<p>Arengukava koostamise ettepaneku regionaalarengu mõjude hulgas tuleks kindlasti puudutada ka põlevkivienergeetika üleminekuga süsinikuneutraalsele energiatootmisele kaasnevaid olulisemaid majanduslikke, sotsiaalseid ja keskkonnale avalduvaid mõjusid Ida-Virumaal..</p>	<p>Arvestatud. Tekst täiendatud ptk 6. Need teemad käsitletakse täpsemalt eraldiseisvas Ida-Viru õiglase ülemineku protsessis ja seonduvates dokumentides https://www.rahandusministeerium.ee/et/eesmargidtegevused/regionaalareng-ja-poliitika/ida-viru-ja-kagu-eesi</p>
<p>Samuti tuleks ENMAKi koostamise ettepaneku ptk-s 6 toodud eeldatavate mõjude hinnanguid nende avaldamise riski, ulatuse, sageduse ja mõjutatava sihtrühma suuruse osas ka lühidalt selgitada ja põhjendada. Vastasel juhul jääb arusaam eeldatavatest arengukavadega kaasneda võivatest mõjudest ja sellest, millel vastavad hinnangud põhinevad, selgusetuks. Kindlasti on vaja põhjalikum ülevaade eelnõuga kaasnevatest läbivate teemade mõjudest (sh mõju regionaalarengule ja maapiirkondadele) esitada arengukava eelnõu väljatöötamisel KSH raames või eraldi mõjuanalüüsina, tuginedes kehtivale mõju hindamise metoodikale ja selle abistavatele kontrollküsimumustikule.</p>	<p>Arvestatud. Tekst täiendatud ptk 6.</p>
<p>Teeme ettepaneku tuua välja lk 11 ka järgmised uuringud: „Eesti kliimaambitsiooni tõstmise võimaluste analüüs“; „Ida-Virumaa majanduse ja tööturu kohandamine põlevkivitööstuse vähenemisega“.</p>	<p>Arvestatud. Tekst täiendatud.</p>
<p>Kuna ENMAK ja Eesti riiklik energia- ja kliimakava aastani 2030 (REKK) suures osas oma sisult kattuvad, on ettepanek mõlema arengukava uuendamise protsessid omavahel võimalikult suures osas ühildada</p>	<p>Arvestatud osaliselt. Lähtudes varasemast arengukavade koostamise praktikast ja REKK ajakohastamise tähtaegadest (tööversioon 30.06.2023 ja ajakohastatud lõppversioon 30.06.2024⁴) ei pruugi ENMAK 2035 valmida ette nähtud ajaks. Valdonna arengukava on siseriiklik strateegiline arengudokument, mida viiakse ellu tulemusvaldkonna programmi kaudu⁵. REKK on teatis Euroopa Komisjonile Eesti energia- ja kliimapoliitika eesmärkidest ja meetmetest 7 valdkonnas, sh energeetikas⁶. Lisaks on REKK'i ulatus oluliselt laiem energiamajandusest ning ka kõik teised seonduvad teemad/arengudokumendid liiguvad nende teemade lahendamiseks sobivas graafikus.</p>

⁴ EUROOPA PARLAMENDI JA NÕUKOGU MÄÄRUS (EL) 2018/1999 Artikkel 14 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018R1999&from=ET>

⁵ Riigieelarve seadus <https://www.riigiteataja.ee/akt/117042021004>

⁶ REKK 2030 <https://mkm.ee/et/eesmargid-tegevused/energeetika/eesi-riiklik-energia-ja-kliimakava-aastani-2030>

<p>Eesti Linnade ja Valdade Liit 31.08.2021 nr 5-1/206-1</p>	
<p>Peame oluliseks suurendada kohalike omavalitsuste (edaspidi KOV), keskkonnakaitsjate ja teadlaste esindatust arengukava juhtkomisjoni tasandil. Kuna tegemist on väga olulise arengukavaga, mis hakkab mõjutama kõigi inimeste elu tulevikus, oleks vajalik saavutada laiapõhjaline debatt ning konsensus. Seletuskirja kohaselt arengukava väljatöötamine lubab olla kaasav igal tasandil. Samas juhtkomisjon on planeeritud suhteliselt väike, mis ei ole piisav kaasatuseks ja laiemaks debatiks otsuste kujundamisel. Kohalike omavalitsuste esindatus arengukava kavandamisel peaks olema laiapõhjalisem. Arvestades eeltoodut, näeme vajadust kaasata Tallinna ja Tartu ning lisaks 3-5 KOV esindajad juhtkomisjoni. Lähtudes eeltoodust teeme ettepaneku suurendada ELVL esindatust juhtkomisjoni 3-7 liikmeni.</p>	<p>Arvestatud osaliselt. Arengukava juhtkomisjoni⁷ komplekteerimine on kompleksne ülesanne, sest soovime ühtpidi tagada võimalikult laia esindatuse, aga teistpidi ka juhtkomisjoni kompaktsuse. Sellest tulenevalt oleme juhtkomisjoni kaasanud vaid kõige suuremat puutumust omavad ministeeriumid ning võimalikult laialdaselt energiamajanduse aspektide ning põhieesmärkidega tegelevaid organisatsioone. Kuivõrd nimetatud kohalikud omavalitsused on Eesti Linnade ja Valdade Liidu liikmed näeme, et KOV-de esindatus on piisavalt tagatud, sest enne kohtumisi on liidu sisemiste protsesside läbi võimalik sõnumites kokku leppida. Lisaks näeme, et spetsiifilisematel teemadel/töörühmades tehes saame saame KOV-de suurt kogemust ja enda valdkonna teadmist paremini kasutusele võtta.</p>
<p>Arengukava koostamise ettepanekus (lisad 2 ja 3) on kirjeldatud energiamajanduse probleemid valdkonniti koos põhiprobleemidega. Peamiselt tuleneb arengukava koostamise sisuline vajadus kliimanetraalsuse ülemineku eesmärgist, mh seonduvalt käimasolevatest kliima- ja süsinikneutraalsuse ning dekarboniseerimise uuringutest elektri-, soojus- ja jahutusenergia tootmisel, taastuvenergia ja energiasäästu rakendamisel jms. Samas ei selgu, kas ja mis ulatuses on kavas käsitleda tuumaenergiat antud arengukava raames.</p>	<p>Arvestatud osaliselt, selgitame: Tuumaenergia leiab käsitlemist käimasolevas Eestis kliimanetraalse elektritootmise võimaluste analüüsis, kus tuvastatakse Eesti võimalused liikumaks kliimanetraalsele elektri tootmisele. Tuumaenergia kasutuselevõtt Eestis, kui selline otsus tehtaks, on kompleksne ning seetõttu on selleks loodud eraldi tuumaenergia töörühm https://envir.ee/kliima-ja-keskkonnakaitsese/kiirus/tuumaenergia-tooruhm Töörühma ülesandeks on tuumaenergia kasutuselevõtmise tingimuste ja võimaluste kohta aruande koostamine ja esitamine Vabariigi Valitsusele.</p>
<p>Maaeluministerium 30.08.2021 nr 1.4-2/1344-1</p>	
<p>Energiamajanduse arengukava aastani 2035 koostamise ettepaneku lisa 1 on nimekirja seonduvatest arengudokumentidest. Leiame, et nimekirjas peaks olema ka põllumajanduse ja kalanduse valdkonna arengukava aastani 2030 (PõKa 2030). PõKa 2030 peatükis 5.2.2 (lk 75) on välja toodud seosed energiamajanduspoliitikaga, sh on kaardistatud seosed PõKa 2030 tegevussuundadega.</p>	<p>Arvestatud. Tekst täiendatud.</p>
<p>... tuleb tagada, et elektrienergia tootmise tõttu ei hakkaks kannatama maapiirkonna elanike heaolu.</p>	<p>Arvestatud. Tekst täiendatud. Kavandatavas ENMAK 2035 keskendume muuhulgas rohkem kohalikule tasandile (sh kohalike omavalitsuste,</p>

⁷ Vabariigi Valitsuse 19.12.2019 määrus nr 117 Valdkonna arengukava ja programmi koostamise, elluviimise, aruandluse, hindamise ja muutmise kord §4 p 4
<https://www.riigiteataja.ee/akt/123122019005>

	<p>energiakogukondade võimalik panus) võrreldes kehtiva energiamajanduse arengukavaga. Kohaliku taastuulektri tootmise rajamine pakub täiendavaid töökohti, sissetulekut, kohalikku energiaga varustatust ja -kasu. Tuule- ja päikeseparkide rajamist planeeritakse KOV üldplaneeringule, kus leitakse antud tootmiseseadmete jaoks parimad võimalikud asukohad vastavalt kriteeriumitele (nt. kaugus elamutest, teedest jne).</p>
<p>Regionaalarengule mõju avaldamise sagedust tuleks hinnata pigem suureks, kuna suur osa elektritootmisest saab toimuda maapiirkonnas. Püstitatud tuulik või päikesepark püsib aastakümneid ning mõjutab piirkonna inimeste elu pikemalt.</p>	<p>Arvestatud osaliselt, selgitame: Teema kajastatud petükis 6. Tuulikute ja päikseparkide rajamiseks peavad olema täidetud teatud eeltingimused, sh arvestatud loodus-, riigikaitse- jm piirangud. Paigaldamise sageduse poolest on tegemist pigem ühekordse ja pikaajaliselt maastiku visuaali ja kasutust muutva tegevusega. Päikeseparke rajatakse eelkõige muuks otstarbeks seni kasutamata maal ja hoonete katustele. Mõju pigem positiivne (otseliinide võimalused, täiendavad töökohad, varustuskindluse tagamine, odavam liitumine suurtarbijatele, püsiv tuluteenimise võimalus).</p>
<p>Soovitame täpsustada kahte mõjukategooriat: a) majanduslike mõjude hindamise alakategooriatest tuleks eraldi välja tuua infotehnoloogia ja -ühiskond; põllumajandus ja kalandus; halduskoormus (siht: positiivne mõju/muutus); b) mõjud regionaalarengule, sh eristades linna-, maa- ja rannapiirkondi. Leiame, et täpsustamine aitab vastavate mõjudega seonduvad sidus- ja sihtrühmad paremini pildile tuua. Kui andmeid ei ole piisavalt, tuleks kavandada vastav mõjude eelhindamine koostöös teiste ministriumidega.</p>	<p>Arvestatud osaliselt. Mõju hindamine teostati vastavalt varem koostatud arengukavade koostamise ettepanekutele (nt Keskkonnavaldkonna arengukava 2030 koostamise ettepanek https://eelvoud.valitsus.ee/main#HqF60FC4), mõjude hindamise metoodikale https://riigikantselei.ee/valitsuse-too-planeerimine-ja-korraldamine/mojude-hindamine ja kontrollküsimumustikule https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/kontrollkusi_mustik.pdf</p>
<p>Kaitseministeerium 13.08.2021 nr 5-10/21/3022</p>	
<p>Kaitseministeerium kooskõlastab Vabariigi Valitsuse istungi protokollis otsuse eelnõu arengukava koostamise kohta tingimusel, et võetakse arvesse järgmisi ettepanekuid "Energiamajanduse arengukava aastani 2035 koostamise ettepaneku" kohta:</p> <p>1. Arengukava koostamise ettepaneku peatükis 6 on eeldatava mõjuvaldkonnana välja toodud mõju riigi julgeolekule ja rahvusvahelistele suhetele. Teeme ettepaneku valdkonnad lahku lüüa ja asendada need kahe mõjuvaldkonnaga mõjud rahvusvahelistele suhetele mõjud riigi julgeolekule ja riigikaitsele.</p>	<p>Arvestatud osaliselt. Täiendatud on ptk 6. Eesti energiajulgeolek on tagatud eelkõige rahvusvaheliste suhete ja koostöö kaudu – nt elektriturul osalemine, kütusevarude tagamine. Toimiv energiavarustus on vajalik riigi julgeoleku ja riigikaitsevõime tagamiseks ja vastupidi, energiavarustuse julgeolek peab olema tagatud. Seetõttu peab neid valdkondi seostatult käsitlema – üks ei saa teiseta. Mõju hindamine teostati vastavalt varem koostatud arengukavade koostamise ettepanekutele (nt Keskkonnavaldkonna arengukava 2030 koostamise ettepanek https://eelvoud.valitsus.ee/main#HqF60FC4), mõjude hindamise metoodikale https://riigikantselei.ee/valitsuse-too-planeerimine-ja-korraldamine/mojude-hindamine ja kontrollküsimumustikule</p>

	https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/kontrollkusi_mustik.pdf
2. Palume lisada Kaitseministeerium ENMAK 2035 juhtkomisjoni koosseisu.	Arvestatud osaliselt. Arengukava juhtkomisjon ⁸ toetab arengukava elluviimist ja aruandlust, mis tähendab, et juhtkomisjon peab mh arengukava eri aspektidega töötama (sh elluviimise seire) arengukava kehtivuse perioodil, juhtkomisjoni töö ei lõpe pärast arengukava kehtestamist. Juhtkomisjoni koosseisu ja tegevuse kavandamisel peab arvestama liikmete reaalse võimaluse ja võimekusega seonduvat tööd (kohtumised, dokumentide läbi töötamine, valdkonna erinevate teemade tundmine jms) operatiivselt korraldada. Seetõttu näeme, et saame Kaitseministeeriumi kompetentsi ja teadmisi tõhusamalt kasutada arengukava koostamisel energiajulgeolekuga seotud töörühmades ning vajadusel juhtkomisjoni eriküsimustega ja spetsiifilist käsitlemist vajavate teemadega seoses.
Sotsiaalministeerium 17.08.2021 nr 1.2-3/2139-2	
.. palume sotsiaalsete mõjude hindamisel lisaks tarbimis- ja käitumisharjumuste aspektile analüüsida ka laiemalt energiamajanduslike otsuste eeldatavat mõju erinevatele elanikkonnagruppidele, arvestades nende erinevat olukorda, vajadusi ja võimalusi.	Arvestatud. Tekst täiendatud ptk 6. Arengukavale koostatakse keskkonnamõju strateegiline hindamine ja mõju hinnangu, mille raames mh sotsiaalmajanduslikku mõju hinnatakse. Energeetika valdkonnas on oluline horisontaalne lähenemine. Kui otsuste tagamail suureneb energia hind, siis on vähemkindlustatud ühiskonnagrupid enim mõjutatud. Samas omab kõrgem energiahind positiivset efekti energiatõhususe ja uutele elektritootmis investeeringutele, mis läbi langevad keskpikas ja pikas perspektiivis toodete hinnad ja väheneb keskkonnaheide ning seonduvalt paraneb inimeste tervis (ja tervisekulude vähenemine). Nende seoste läbimõtlemine on kahtlemata oluline, kuid energiahinnad ja tarbimine ainuüksi inimeste toimetulekut ei mõjuta, vaid arvestada tuleb ka teisi valdkondi ja terviklikum vaade luua ehk detailsem analüüs ja seoste loomine sotsiaalvaldkonna aspektidega on kõige tõhusam sotsiaalvaldkonna arengudokumentides.
Lisaks peame oluliseks, et arengukava väljatöötamisel kaasataks energiamajanduse aruteludesse sihiteadlikult ka erinevate	Arvestatud

⁸ Vabariigi Valitsuse 19.12.2019 määrus nr 117 Valdkonna arengukava ja programmi koostamise, elluviimise, aruandluse, hindamise ja muutmise kord §4 p 4
<https://www.riigiteataja.ee/akt/123122019005>

<p>ühiskonnagruppide huvikaitseorganisatsioon, sh puuetega inimeste-, eakate- ja naisorganisatsioon.</p>	
<p>arengukavas peaks käsitlema ka oskuste eelduste teemat, kuivõrd mitmete eesmärkide saavutamine sõltub mh selle alaste oskuste olemasolust elanikkonnas. Laiem roheoskuste uuendamise vajadus puudutab näiteks energiasäästu ettevõtetes, mille põhiprotsessid võivad vajada ümberkorraldamist ja seetõttu nende töötajad täiendkoolitust või lisaväljaõpet.</p>	<p>Arvestatud. Tekst täiendatud ptk 2.</p>
<p>Arengukavas peaks meie hinnangul kindlasti olema mainitud eraldi teemana ka energiavaesust, mida on Eestis vähe analüüsitud, ent millel on elanikkonnale pikaajalised negatiivsed mõjud.</p>	<p>Arvestatud osaliselt, selgitame: Täiendatud 2. peatükki. Energiamaajanduse korralduse seaduse kohaselt on energiaostuvõimetu isik sotsiaalhoolekande seaduse tähenduses üks elav isik või perekond, kes on viimase kuue kuu jooksul saanud vähemalt ühel korral toimetulekutoetust ning kelle eelmise kuu sissetulek pereliikme kohta ei ületa töötasu alammäära. Energiaostuvõimetu (ja energiavaesus laiemalt) on seega seotud üldise toimetulekuga, mis nt koroonakriisi tingimustes võib olla süvenenud. Inimeste üldise toimetulekuga seonduvat ei saa lahendada energiapoliitika kujundamise ja rakendamise kaudu, küll saab aga sellele kaasa aidata taastuvenergia- ja energiasäästulahendustega. Näiteks Euroopa Komisjon teatise „Puhas planeet kõigile“ kohaselt sobivad sotsiaalsete probleemide lahendamiseks enamasti paremini sotsiaalpoliitika ja sotsiaalhoolekandesüsteemid, mille rahastamiseks võiks kasutada maksusüsteemide muudatusi ja tulu tagasisuunamist. Energiaostuvõimetute isikute määramise meetodika on täpsustatud uuringus „Energiatõhususe direktiivi ülevõtmisest tulenev kohustus energiasäästu meetmete loomiseks, mõõtmiseks, seireks, kontrolliks ja raporteerimiseks“ https://www.mkm.ee/sites/default/files/energiatohusus_lopparuanne.pdf Uuringu käigus teostatud analüüsi käigus on jõutud järeldusele, et energiaostuvõimetuse poolest on Eesti seis EL keskmisest natuke parem.</p> <p>Energiamaajanduse arengukava saab panustada arengukavaga hõlmatud tegevuste/valdkondade ulatuses sotsiaalsete probleemide tekkimise ennetamise ning lahendamise, kuid selle raames ei saa neid täies mahus lahendada ega ära hoida. Terviklikult saab toimetulekuga seonduvat kõige tõhusamalt käsitleda sotsiaalvaldkonna arengudokumentides ning poliitikameetmetes. Kahtlemata on oluline, et ka teised valdkonnad oma poliitikakujundamisel ka sotsiaalvaldkonna teemadega arvestaksid ja seda juba</p>

	<p>poliitikakujundamise ning eesmärkide seadmise faasis. Eesmärgi seadmisel ning selle jaoks meetmete valimisel võib olla võimalik valida lahendusi, mis probleeme ennetavad. Kuivõrd põhiliseks muutuste indutseerijaks on praegusel ajal kliimapolitiika eesmärgid (eelkõige kasvuhoonegaaside heite vähendamine), tähendab see, et võimalikele mõjudele ja leevendusmeetmetele tuleks mõelda ka näiteks kliimapolitiika eesmärkide seadmisel ning selle valdkonna arengudokumentides.</p>
<p>.. juhime tähelepanu, et peatükis 7 on sotsiaalsed, sealhulgas demograafilised mõjud hinnatud järgmiselt: mõju ulatus – suur; mõju avaldumise sagedus-suur; mõjutatud sihtrühma suurus – suur; ebasoovitavate mõjude kaasnemise risk – keskmine, aga Sotsiaalministeeriumi pole plaanitud kaasata juhtkomisjoni.</p>	<p>Arvestatud osaliselt. Eeldatavalt kaasneb arengukavaga energiajulgeoleku, taastuvenergia ja energiasäätu tegevuste kavandamise ja rakendamisega positiivne sotsiaalne, sh demograafiline mõju aidates tagada varustuskindlust nii maa- kui linnapiirkondades ning erinevatele elanikkonnagruppidele, ka luues uusi töökohti ja kohalikku kasu.</p>
<p>Teeme lõpetuseks ettepaneku kaasata juhtkomisjoni ka Sotsiaalministeerium, seejuures on asjakohane nii töö- kui sotsiaalvaldkonna kaasatus.</p>	<p>Arvestatud osaliselt. Arengukava juhtkomisjon⁹ toetab arengukava elluviimist ja aruandlust, mis tähendab, et juhtkomisjon peab mh arengukava eri aspektidega töötama (sh elluviimise seire) arengukava kehtivuse perioodil, juhtkomisjoni töö ei lõpe pärast arengukava kehtestamist. Juhtkomisjoni koosseisu ja tegevuse kavandamisel peab arvestama liikmete reaalse võimaluse ja võimekusega seonduvat tööd (kohtumised, dokumentide läbi töötamine, valdkonna erinevate teemade tundmine jms) operatiivselt korraldada. Seetõttu näeme, et saame Sotsiaalministeeriumi (sh erinevate valdkondade) kompetentsi ja teadmisi tõhusamalt kasutada arengukava koostamisel energiajulgeolekuga seotud töörühmades ning vajadusel juhtkomisjoni eriküsimustega ja spetsiifilist käsitlemist vajavate teemadega seoses.</p>
<p>Haridus- ja Teadusministeerium 30.08.2021 e-kiri</p>	
<p>..kooskõlastame ettepaneku, kuid palume täpsustust allolevas punktis: Arengukava koostamise ettepanekus on välja toodud, et ENMAKi lisatakse kliimanetraalsuse ja rohepöörde aspektid, mida varasemas versioonis ei olnud. Palume täpsustada, kas on planeeritud kirjeldada ka seosed teaduse-, arenduse, innovatsiooni ja ettevõtluse strateegia eesmärkide ja mõõdikutega?</p>	<p>Arvestatud. Tekst täiendatud ptk 2 ja lisa 2. Arvestame TAIE eesmärkide ja mõõdikutega eelkõige seoses nutikate ja kestlikute energialahendustega.</p>

⁹ Vabariigi Valitsuse 19.12.2019 määrus nr 117 Valdkonna arengukava ja programmi koostamise, elluviimise, aruandluse, hindamise ja muutmise kord §4 p 4
<https://www.riigiteataja.ee/akt/123122019005>

Tabel 2 Ettepanekud

ETTEPANEKUD	VASTUSED
<p>Elektrilevi OÜ 15.09.2021 nr JV-TUR-1/4487-2, 13.10.2021 e-kiri</p> <p>Tõime elektriyaotusvõrguettevõtjate järjest suurenevat rolli kliimaeesmärkide täitmisel silmas pidades oma 15. septembri kirjas välja kitsaskohti taastuvenergia võimsuste võrguga ühendamisel ja hinnangu selleks vajalike lisainvesteeringute mahu kohta. Dokumendis endas aga sellist aspekti jaotusvõrkude kontekstis siiski mainitud ei ole. Dokumendi kooskõlastuste ja ettepanekute tabelis oli jaotusvõrkudega seoses välja toodud peamiselt seda, et võrgu arengu kavandamine ning selle finantseerimiseks vajalike vahendite tagamine on võrguettevõtja ülesanne ja igapäevatöö.</p> <p>Soovime juhtida tähelepanu sellele, et nii taastuvenergia tootmise laiemaks levikuks kui ka transpordis ja hoonete küttes/jahutamises läbi viidava elektrifitseerimise õnnestumiseks on vajalik suurendada jaotusvõrkude läbilaskevõimet oluliselt rohkem, kui loomuliku arengu raames seda toimuks. Kavakohaste eesmärkide saavutamiseks tuleb väljuda igapäevase töö raamest ning selliste ambitsioonide õnnestumiseks on väga oluline mõista ja arvestada elektriyaotusvõrkude rolli kogu süsteemis. Elektrilevi hinnangul ei võimalda praegune regulatsioon ja võrguvara kulumi arvestamise meetodika senist praktikat jätkates vajalike muudatuste läbiviimist ning elektrifitseerimiseks vajalik võrgu tugevdamise kulu tuleb valdavalt kanda liitujatel kasvavate liitumistasude näol. Selline olukord ei soodusta taastuvenergia arendamist ning uute tootmisvõimsuste rajamist Eestis. Elektrilevi peab jätkuvalt vajalikuks nii ENMAK 2035 koostamise ettepanekus kui ka arengukavas endas seda aspekti ja vaja lisameetmeid teadvustada, sh analüüsida elektriyaotusvõrkudesse investeerimise vajadust ning selle katteallikaid kas toetusmehhanismide näol ja/või regulatsiooniga kulumi</p>	<p>Arvestatud. Täiendatud ptk 2, sh energiatarnijate uued ülesanded taastuvenergiaallikate energiasüsteemiga integreerimisel. Võrkudega seonduvad arenguvajadused jm teemad täpsustatakse ENMAK 2035 koostamise tööühmas.</p>

<p>arvestuse muutmist sellest tuleneva investeerimisvõimekuse suurendamisega.</p>	
<p>Elektrilevi jaotusvõrguga oli 2021. a augusti lõpuks ühendatud 9260 päikeseelektrijaama summaarse võimsusega 343 MW ning töös olevate liitumislepingute järgselt ühendatakse selliseid elektrijaamu jaotusvõrguga veel vähemalt 170 MW ulatuses. See mõjutab otseselt jaotusvõrgu tööd ning varustuskindluse stabiilsust. Seetõttu on juba lähitulevikus, aga ka edaspidi vajalik jaotusvõrku tugevdada, et see toimiks nõuetekohaselt ka tootmissuunaliste tipukoormuste ajal. Tuntaval määral ühendatakse uusi tootmisvõimsusi hajaasustuspiirkondadesse, kus olemasolev võrk on välja ehitatud suhteliselt väikest tarbimisvõimsust arvestades. Investeeringute esialgne hinnanguline vajadus jaotusvõrgu tugevdamisele elektritootmise integreerimiseks on 50-75 mln €, vajades järjepidevat tähelepanu ka edaspidi. See aitab suurendada võrgu varustuskindlust, energiaalast julgeolekut ning võimaldaks edaspidi uusi taastuvenergia võimsusi mõistlikumate kuludega võrguga ühendada, mis tervikuna loovad vajalikud aluseeldused seatud kliimaeesmärkide saavutamiseks. Seejuures tuleb arvestada sagenenud tugevate tormidega, tõusva keskmise temperatuuriga ja liigniiskusega, mis mõjutavad olemasoleva võrgu vastupanuvõimet ilmastikule ja vananemisele, samuti organisatsiooni ehitus- ja remondivõimekust. Elektrilevi hinnangul oleks vajalik ülaltoodut arvestades jaotusvõrkudega seonduvale pöörata ettepanekus rohkem tähelepanu. Palume nimetatud arengukava koostamisel arvestada ka elektrienergia jaotamisega seotud aspekte.</p>	<p>Arvestatud osaliselt, selgitame. Üleminek kliimanetraalsele energia tootmisele ja tarbimisele tähendab kahtlemata muutusi meie energiasüsteemides. Üheks selliseks muutuseks on, et energia tootmine paikneb ümber ning teatud osas kindlasti ka hajutatult. Võrgu arengu kavandamine ning selle finantseerimiseks vajalike vahendite tagamine on võrguettevõtja ülesanne ja igapäevatöö. Energiamajanduse arengukava on üheks oluliseks suuniseks võrgu arengu kavandamisel ning koostöös saame selle sisendi võimalikult heaks/kasutatavaks kujundada.</p>
<p>Kaasata väljakutsete tervikliku lahendamise huvides ENMAK 2035 juhtkomisjoni ka Elektrilevi esindajad</p>	<p>Arvestatud osaliselt. Arengukava juhtkomisjoni¹⁰ koostamine on kompleksne teema, sest soovime ühtpidi tagada võimalikult laia esindatuse, aga teistpidi ka juhtkomisjoni kompaktsuse. Sellest tulenevalt oleme juhtkomisjoni kaasanud vaid kõige suuremat puutumust omavad ministriumid ning võimalikult laialdaselt energiamajanduse aspektide ning põhieesmärkidega tegelevaid organisatsioone. Kuivõrd Elektrilevi on Eesti Elektritööstuse Liidu liige ning oleme tegemas ettepanekut Elektritööstuse Liit energiamajanduse arengukava juhtkomisjoni</p>

¹⁰ Vabariigi Valitsuse 19.12.2019 määrus nr 117 Valdkonna arengukava ja programmi koostamise, elluviimise, aruandluse, hindamise ja muutmise kord §4 p 4
<https://www.riigiteataja.ee/akt/123122019005>

	määrata, näeme, et Elektrilevi esindatus on läbi selle tagatud. Näeme samuti, et Elektrilevi OÜ kompetentsi ja valdkonna teadmisi saab tõhusamalt kasutada temaatilistes/spetsiifilistes töörühmades ning vajadusel juhtkomisjoni eriküsimustega ja spetsiifilist käsitlemist vajavate teemadega seoses.
ABB, 13.09.2021	
1. Luua arengukava põhjal üldine visioon, mis oleks ühiskondlikult ka laiemalt arusaadav. <i>ABB kasutab sellist lahendust ja on loonud ka vastava visuaali:</i> https://abbsmartsocieties.com/	Arvestatud. Tekst täiendatud ptk 2.
2. Elektrimootorite tõhustamise programm. <i>45% maailmas kasutatavast elektrist kulub elektrimootorite käigus hoidmiseks hoonetes ja tööstusrakendustes. Kuid suur hulk tööstuslikke elektrimootorite jõul töötavaid süsteeme – üle maailma kokku ligi 300 miljonit – on ebaefektiivsed või tarbivad vajalikust oluliselt rohkem energiat, millega kaasneb meeletu energiaraiskamine. Selliste süsteemide asendamisel optimaalsete, tõhusate seadmetega saaks vähendada kuni 10% üleilmsest energiatarbimisest. See omakorda tooks kaasa kasvuhoonegaaside emissiooni rohkem kui 40%-lise vähenemise. Toetub Euroopa Liidu ökodisaini määrusele (EL) 2019/1781):</i> https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019R1781&from=EN	Selgitame. Selline tõhustamise programm on kahtlemata oluline ning panustab kliimaneutraalsuse eesmärki, kuid tegemist on ettevõtluse edendamise valdkonda kuuluva meetmega, millele rahastust saab taotleda selle valdkonna meetmetest.
3. Suurem tähelepanu anduritele, sensoritele, andmeanalüüsile ehk energiatootmise ja -kasutamise täppismonitoorimisele ja optimeerimisele.	Arvestatud. Tekst täiendatud ptk 2. Vt vastus eelmisele ettepanekule. Energiatõhususe saavutamine peab saama horisontaalseks teemaks.
4. Suurem tähelepanu elektrienergia salvestuslahendustele.	Arvestatud. Tekst täiendatud ptk 2.
5. Haridus. <i>Lahendamaks elektrimajanduse ja energiasäästu küsimusi, on vaja teadmistega inimesi, kes on kursis ja oskavad juurutada vastavaid lahendusi. See eeldaks kas nende sissetoomist või kuna räägime pikas perspektiivis, siis nende koolitamist Eestis läbi vastava spetsiaalse suunitlusega loodud eriala / õppekava.</i>	Arvestatud. Tekst täiendatud ptk 3.1.

<p>Fermi Energia OÜ 7.09.2021</p>	
<p>Kindlasti peaks säilima ka 2035. aastaks nõue, et Eesti peab suutma tagada 1000MWe juhitavaid tootmisvõimsusi oma territooriumil tagamaks minimaalse siseriikliku elektrienergia varustuskindluse kõigi ilmastikutingimuste juures eriti arvestades küttehooaja nõudlust. Kusjuures vähemalt 50% antud 1000MWe juhitavast tootmisvõimsusest peaks olema 2035 aastaks süsinikheitmeta tagamaks antud tootmisvõimsuste jätkusuutlikkuse kliimaneutraalsuse suunas liikuvast Euroopa Liidus.</p>	<p>Selgitame. Eestis peab kahtlemata olema tagatud elektrienergia varustuskindlus. Varustuskindluse analüüse tehakse iga-aastaselt Elering AS-i poolt. Vajadusel rakendatakse meetmeid, et Eestis piisav tootmisvaru paikneks. Selleks, et analüüsida, millised lahendused ja millisel määral sobiksid meile kliimaneutraalse elektrienergia tootmiseks pikemas perspektiivis (kuni 2050) oleme Euroopa Komisjoni rahastusel tellinud uuringu kliimaneutraalse elektritootmise võimalustest Eestis.</p>
<p>Eesti Jõujaamade ja Kaugkütte Ühing 2.09.2021</p>	
<p>Loodame, et arengukava hakkab peegeldama EL uue algatuse „Eesmärk 55“ põhimõtteid ning eesmarke. „Eesmärk 55“ põhineb väga tugevalt kaugkütte ja kaugjahutusvõrkude arendusel, sest just need võrgud aitavad vähendada elektridefitsiidi (hinnatõusu) riske, mis tulenevad üleüldisest elektrifitseerimisest. Efektiivsuse suurendamiseks tuleb vältida või vähendada võrkude omavahelist dubleerimist ning oluline on saavutada sünergia.</p>	<p>Arvestatud. Tekst täiendatud ptk 3.2.</p>
<p>Soodsa õigusruumi kujundamine, energiasüsteemide planeerimine ning erinevate energiavõrkude sünergiline integreerimine vajab regulaarset tähelepanu nii riiklikul kui ka kohalikul tasemel, et kasvavate eesmärkidega kaasa liikuda. Süsteemsust toetab püsiv rahastamine ning koolitustegevus. Loodame, et uus arengukava võtab suuremasse fookusesse kohaliku tasandi planeerimistegevused ning kohaliku omavalitsuse pädevuse kasvatamise, sest ainult siis on võimalik tekitada soovitud muutus, mis arvestab ka kohalike vajadustega.</p>	<p>Arvestatud. Tekst täiendatud ptk 3.2.</p>
<p>Erinevate energiasüsteemide arendamine nõuab mahukaid investeeringuid ka tulevikus Meie statistika järgi on 2020 aasta seisuga Eesti renoveerimata vähemalt 547 km kaugküttevõrku (ca 36,4%) ning sealjuures oli soojusenergia kaalutud keskmine müügihind 47,85 eurot (+km). Üldise varustuskindluse tagamiseks ning energiavaesuse vältimiseks on vaja ka tuleviku tarbeks kujundada sobivad meetmed, et tagada energia kättesaadavus, taskukohasus ja varustuskindlus sõltumata leibkonna sissetulekute suuruselt.</p>	<p>Arvestatud. Tekst täiendatud ptk 3.2.</p>

<p>Kliimamuutuste süvenedes ning ka hoonete energiatõhususe paranemisel tuleb suurema tähelepanu alla võtta jahutusmajandus ja selle roll kliimaeesmärkide saavutamisel. Energiatõhusad hooned vajavad suvel ning kuumalainete ajal vajaliku sisekliima tagamiseks järjest rohkem jahutust, mida linnapiirkondades aitab keskkonnasõbralikult ja efektiivselt lahendada tõhus kaugjahutus.</p>	<p>Arvestatud. Tekst täiendatud ptk 3.2.</p>
<p>Täna kasutusel olev kaugkütteteenuse regulatsioon vajab ajakohastamist, et innovaatilised lahendused sh soojuspumbad, salvestustehnoloogia, heitsoojus jne oleks võimalik kasutusele võtta ning sellega kaasnev risk saaks arvestatud. Samuti on oluline vältida konkurentsiolekorra halvenemist (nt paralleelsete lokaalsete lahenduste laialdasemat kasutuselevõttu), mis toob kaasa kaugküttesüsteemide tõhususe languse ning välisõhu kvaliteedi halvenemise.</p>	<p>Arvestatud. Tekst täiendatud ptk 3.2.</p>
<p>Eesti Keskkonnaühenduste Koda 31.08.2021 nr 1-5/21/5155</p>	
<p>Teeme ettepaneku sõnastada ka edaspidi probleemid, alaeesmärgid, visioonid ja tegevused mitte sektorite, vaid läbivate eesmärkide kaudu. Juhime tähelepanu, et lisas 4 on kajastatud varustuskindluse ja energiatõhususe eesmärgid, kuid välja on jäetud taastuvenegiale ülemineku eesmärk.</p>	<p>Arvestatud osaliselt, selgitame. Antud lisas on toodud kehtiva ENMAK 2030 eesmärgid ja meetmed ning nende täiendamist vajavad aspektid, sh taastuvenegia.</p>
<p>Teeme ettepaneku ühtlustada KPP, REKK-i ja ENMAK-i uuendamise ajakavasid nii, et uus ENMAK oleks valmis ja kinnitatud koos uue REKK-i lõppversiooniga. See võimaldaks REKK-i uuendamisel täielikult arvestada ka uue ENMAK-iga ja vastupidi.</p>	<p>Selgitame. Lähtudes varasemast arengukavade koostamise praktikast ja REKK ajakohastamise tähtaegadest (tööversioon 30.06.2023 ja ajakohastatud lõppversioon 30.06.2024¹¹) ei pruugi ENMAK 2035 valmida ette nähtud ajaks. Valdonna arengukava on siseriiklik strateegiline arengudokument, mida viiakse ellu tulemusvaldkonna programmi kaudu¹². REKK on teatis Euroopa Komisjonile Eesti energia- ja kliimapolitiika eesmärkidest ja meetmetest 7 valdkonnas, sh energeetikas¹³. Lisaks on REKK'i ulatus oluliselt laiem energiamajandusest ning ka kõik teised seonduvad teemad/arengudokumendid liiguvad nende teemade lahendamiseks sobivas graafikus.</p>

¹¹ EUROOPA PARLAMENDI JA NÕUKOGU MÄÄRUS (EL) 2018/1999 Artikkel 14 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018R1999&from=ET>

¹² Riigieelarve seadus <https://www.riigiteataja.ee/akt/117042021004>

¹³ REKK 2030 <https://mkm.ee/et/eesmargid-tegevused/energeetika/eesti-riiklik-energia-ja-kliimakava-aastani-2030>

<p>Teeme ettepaneku uue ENMAK-i koostamisel näha ette rohkem nii avalikke kui ka kitsamaid teemaspetsiifilisi arutelusid ning võtta kõigis etappides ambitsioonikam eesmärk kui ainult konsultatsioon ja (kirjaliku) tagasiside saamine.</p>	<p>Arvestatud. Tekst täiendatud tabelis 1.</p>
<p>Teeme ettepaneku kirjeldada olulisemad põhimõtted töörühmade tööks, sest see annaks partneritele kindlustunde kaasamisplaani kvaliteedi osas.</p>	<p>Arvestatud. Tekst täiendatud ptk 5.</p>
<p>Teeme ettepaneku ENMAK 2035 eesmärkide seas kajastada valitsuse koalitsioonileppes välja toodud eesmärgid lõpetada nii põlevkivist elektri tootmine hiljemalt aastaks 2035 kui ka väljuda põlevkivienergeetikast hiljemalt aastaks 2040. Samuti tuleks eelnevast lähtuvalt lõpetada maagaasi taristu ja konkurentsivõime rahaline ning mitterahaline toetamine, sh mitte soodustada LNG terminali rajamist, ning alustada ettevalmistusi maagaasi kasutamise lõpetamiseks.</p>	<p>Arvestatud osaliselt, selgitame. Arengukava koostatakse juba teostatud ja teostamisel/kavandamisel seonduvate analüüside (sh tulemuste põhjal. Kindlasti kajastab energiamajanduse arengukava ka muid valdkondlikke suundumusi ja suuremaid eesmärgi (sh põlevkiviga seotud 2035 ja 2040 eesmärgid). .</p>
<p>Teeme ettepaneku kliimanetraalse lahenduse otsimisel soojamajanduses biomassi osakaalu mitte enam suurendada, vaid prioriseerida jääsoojuse kasutamist, soojuspumpasid ja soojussalvestust.</p>	<p>Selgitame. Arengukava koostatakse teostatud ja valmivate seonduvate analüüside (sh süsinikneutraalse soojus- ja jahutusmajanduse, heitsoojuse kasutuse, salvestuse analüüsid) ja töörühmade töö tulemuste alusel.</p>
<p>Teeme ettepaneku suurendada primaarenergia ja energia lõpptarbimise säästu eesmärgi ning selleks vajalikke tegevusi mitte ainult tõhusama tehnoloogia ja efektiivsussäästu kaudu, vaid ka energia kokkuhoiu ehk ebavajaliku ja keskkonnakahjuliku energiatarbimise lõpetamise kaudu, kuna see on energiasäästu hierarhia järgi prioriteet.</p>	<p>Selgitame. Arengukava koostatakse teostatud ja valmivate seonduvate analüüside ja töörühmade töö tulemuste alusel.</p>
<p>Teeme ettepaneku seada eesmärgiks energiaostuvõimetuse vähendamise meetmete välja töötamine.</p>	<p>Selgitame. Teksti täiendatud peatükis 2. Energiamajanduse korralduse seaduse kohaselt on energiaostuvõimetu isik sotsiaalhoolekande seaduse tähenduses üksi elav isik või perekond, kes on viimase kuue kuu jooksul saanud vähemalt ühel korral toimetulekutoetust ning kelle eelmise kuu sissetulek pereliikme kohta ei ületa töötasu alammäära. Energiaostuvõimetu (ja energiavaesus laiemalt) on seega seotud üldise toimetulekuga, mis nt koroonakriisi tingimustes võib olla süvenenud. Inimeste üldise toimetulekuga seonduvat ei saa lahendada energiapoliitika kujundamise ja rakendamise kaudu, küll saab aga sellele kaasa aidata taastuvenergia- ja energiasäästulahendustega. Näiteks Euroopa Komisjon teatise „Puhas planeet kõigile“ kohaselt sobivad sotsiaalsete probleemide lahendamiseks enamasti paremini sotsiaalpoliitika ja sotsiaalhoolekandesüsteemid, mille rahastamiseks võiks kasutada maksusüsteemide muudatusi ja tulu tagasisuunamist.</p>

	<p>Energiamajanduse arengukava saab panustada arengukavaga hõlmatud tegevuste/valdkondade ulatuses sotsiaalsete probleemide tekkimise ennetamise ning lahendamise, kuid selle raames ei saa neid täies mahus lahendada ega ära hoida. Terviklikult saab toimetulekuga seonduvat kõige tõhusamalt käsitleda sotsiaalvaldkonna arengudokumentides ning poliitikameetmetes. Kahtlemata on oluline, et ka teised valdkonnad oma poliitikakujundamisel ka sotsiaalvaldkonna teemadega arvestaksid ja seda juba poliitikakujundamise ning eesmärkide seadmise faasis. Eesmärgi seadmisel ning selle jaoks meetmete valimisel võib olla võimalik valida lahendusi, mis probleeme ennetavad. Kuivõrd põhiliseks muutuste indutseerijaks on praegusel ajal kliimapoliitika eesmärgid (eelkõige kasvuhoonegaaside heite vähendamine), tähendab see, et võimalikele mõjudele ja leevendusmeetmetele tuleks mõelda ka näiteks kliimapoliitika eesmärkide seadmisel ning selle valdkonna arengudokumentides.</p>
<p>Teeme ettepaneku töötada välja meetmed taastuvenergiakogukondade toetamiseks või anda selged juhtnöörid ja vahendid kohalikele omavalitsustele selle tegemiseks</p>	<p>Arvestatud osaliselt, selgitame. Energiakogukonnad ja energiaühistud on arengukava koostamise teksti integreeritud. Taastuvenergia kogukondade loomine on juba täna võimalik ning juba töös olevad muudatused õigusaktides ning uus teadmine töös olevatest kogukonna initsiatiividest muudab lähiajal nende loomise praktikapõhiseks. Taastuvelektri vähempakkumised võimaldavad saada taastuvelektri tootmiseks vajalikku toetust.</p>
<p>Eesti Vesinikutehnoloogiate Ühing 31.08.2021</p>	
<p>Palun lisada Eesti Vesinikutehnoloogiate Ühing ENMAK2035 juhtkomisjoni koosseisu</p>	<p>Arvestatud osaliselt. Arengukava juhtkomisjoni¹⁴ koostamine on kompleksne teema, sest soovime ühtpidi tagada võimalikult laia esindatuse, aga teistpidi ka juhtkomisjoni kompaktsuse. Sellest tulenevalt oleme juhtkomisjoni kaasanud vaid kõige suuremat puutumust omavad ministriumid ning võimalikult laialdaselt energiamajanduse aspektide ning põhieesmärkidega tegelevaid organisatsioone. Kuivõrd Eesti Vesinikutehnoloogiate Ühing on Eesti Elektritööstuse Liidu liige ning kavandame nimetatud liidu osas teha ettepaneku, et see energiamajanduse arengukava juhtkomisjoni määrataks, näeme, et ühingu kaasatus juhtkomisjoni töös on tagatud Eesti Elektritööstuse Liidu esindaja kaudu. Näeme, et</p>

¹⁴ Vabariigi Valitsuse 19.12.2019 määrus nr 117 Valdkonna arengukava ja programmi koostamise, elluviimise, aruandluse, hindamise ja muutmise kord §4 p 4
<https://www.riigiteataja.ee/akt/123122019005>

	spetsiifilisematel teemadel töörühmi ning arutelusid tehes saame teie kogemust tõhusamalt kasutusele võtta
Eesti Elektritööstuse Liit 31.08.2021 nr 1-08/21-1 ja täiendatud ettepanekud 10.09.2021 nr 1-09/21-1	
..teeb Liit ettepaneku täiendada arengukava ettepanekut ning lisada sinna elektrienergia jaotusvõrkude detailsem ja sisulisem käsitus, mis on eelduseks arengukava eesmärkide saavutamiseks.	Arvestatud osaliselt, selgitame. Üleminek kliimanetraalsele energia tootmisele ja tarbimisele tähendab kahtlemata muutusi meie energiasüsteemides. Üheks selliseks muutuseks on, et energia tootmine paikneb ümber ning teatud osas kindlasti ka hajutatult. Võrgu arengu kavandamine ning selle finantseerimiseks vajalike vahendite tagamine on võrguettevõtja ülesanne ja igapäevatöö. Energiamajanduse arengukava on üheks oluliseks suuniseks võrgu arengu kavandamisel ning koostöös saame selle sisendi võimalikult heaks/kasutatavaks kujundada.
.. teeb Liit ettepaneku kaasata arengukava ettepaneku väljatöötamise Euroopa Liidu lähiriikide kompetents ja arengukava ettepanek integreerida ka nende energiamajanduse arengukavade või strateegiatega või varustuskindluse aruannetega, et oleks tagatud läbimõeldult regionaalne mõõde ning suuremal määral põhinetud Euroopa Liidu kliima- ja energiapoliitika eesmärkidele.	Arvestatud. Oleme rahvusvahelisi eksperte/kompetentsi kaasanud juba praegu töös olevatesse analüüsidesse (näiteks kliimanetraalse elektritootmise uuring, gaasivõrgu dekarboniseerimise uuring) ning kaasame seda vajadusel ja võimalusel ka edaspidi. Samuti arvestavad iga-aastased varustuskindluse analüüsid meie regiooni riikide elektritootmise tulevikuprognoside ja plaanidega. .
..teeb Liit ettepaneku nimetada juhtkomisjoni liikmeks Eesti Elektritööstuse Liit	Arvestatud. Tekst täiendatud ptk 7.
Liit juhib tähelepanu, et põhiküsimusena sõnastatud hajutatud energiatootmise fookust ei ole aga dokumendi lisas 4 „KEHTIVA ENMAK 2030 EESMÄRKIDE TÄIENDAMIST VAJAVAD ASPEKTID“. Vastupidi, seal on kirjas „Eraldi eesmärgina peaks olema toodud varustuskindlust tagava suurtoomise loomine taastuvenergialahenduste abil aast[a]ks 2035“.	Arvestatud. Tekst täiendatud lisades.
Liit juhib tähelepanu, et Lisas 2 esitatud elektrimajanduse valdkonna probleemide kirjelduses puuduvad energiakasutuse elektrifitseerimisega seotud spetsiifilisemad väljakutsed (nt. Kas elektrilise ühistranspordi infrastruktuuri loomine on elektrivõrguettevõtja või transporditeenuse vastutusala?; Kas turupõhiste teenuste eelistamine kehtib ka elektriautode laadimistaristu arendamises? Milline peaks olema elektrivõrguteenuse pikaajaline hinnakujundus, et tagada õiglane tasakaal võrguettevõtja, tarbija ja tootja huvide vahel?; jne).	Arvestatud osaliselt, selgitame. Üleminek kliimanetraalsele energia tootmisele ja tarbimisele tähendab kahtlemata muutusi meie energiasüsteemides. Üheks selliseks muutuseks on, et energia tootmine paikneb ümber ning teatud osas kindlasti ka hajutatult. Võrgu arengu kavandamine ning selle finantseerimiseks vajalike vahendite tagamine on võrguettevõtja ülesanne ja igapäevatöö. Energiamajanduse arengukava on üheks oluliseks suuniseks võrgu arengu kavandamisel ning koostöös saame selle sisendi võimalikult heaks/kasutatavaks kujundada

<p>... enne kehtiva energiamajanduse arengukava muutmise ettepaneku väljatöötamist tuleks õiguselguse ja kooskõla saavutamiseks sätestada riiklik kliimaneutraalsuse eesmärk ja ka vahe-eesmärgid nii valdkondade üleselt kui iga valdkonna jaoks seaduse tasandil või eraldi kõrgema taseme arengudokumendis.</p>	<p>Selgitame. Arengukava koostamise protsess on kompleksne ning võtab aega – saame nende protsesside käigus arvestada ka täna teadaolevaid suuremaid muutusi, mille lõplik rakendusmehhanism ning ulatus arengukava koostamise käigus selgub. Energiamajanduse põhisuundumused (üleminek kliimaneutraalsele energia tootmisele ja tarbimisele) ju ei muutu – pigem küsimus tempos.</p>
<p>... ei ole mõistlik enne uue kliimapaketi Eesmärk 55 regulatsioonide selgumist sätestada ja kehtestada muudetava energiamajanduse arengukava 2035 sisu kuivõrd see võib muutuda seoses Euroopa Liidu uute regulatsioonide kehtestamisega.</p>	<p>Selgitame. Arengukava koostamise protsess on kompleksne ning võtab aega – saame nende protsesside käigus arvestada ka täna teadaolevaid suuremaid muutusi, mille lõplik rakendusmehhanism ning ulatus arengukava koostamise käigus selgub. Energiamajanduse põhisuundumusi (üleminek kliimaneutraalsele energia tootmisele ja tarbimisele) need uued Euroopa Liidu algatused ei muuda – pigem küsimus tempos.</p>
<p>... arengukava ettepanekus tuleb muuta konkreetsemaks LISA 4 KEHTIVA ENMAK 2030 EESMÄRKIDE TÄIENDAMIST VAJAVAD ASPEKTID. Tabeli veerus „Täiendamist vajavad aspektid“ vajavad täpsustamist alljärgnevad teemad (täpsustmist vajavad osad on esitatud rasvases kirjas):</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Eesti majanduse konkurentsivõime aluseks peab olema varustuskindel, turupõhiste lõpptarbija elektrihindade ja keskkonnahoidlike lahendustega energiasüsteem</i> Kommentaar: Konkurentsivõime majanduslikku osa käsitletakse kõigist energiakandjatest vaid elektril; Millist muudatust peetakse silmas, kui viidatakse turupõhisele elektri hinnale kui ainsale hinna konkurentsivõime tagajale? Kas reguleeritud elektrivõrgu teenuse hinnad kaovad?; Kas järgmise 10 aasta jooksul, kui elektri tarbijad peavad maksma taastuvenergia tasu, ei ole kavas tagada Eesti majanduse jaoks konkurentsivõimelist elektrienergia hinda?; Kas kavas on kaotada elektrienergia turuhinnale makstavad maksud? Kas siis, kui Eestis on elektrienergia turuhind kõrgem kui naaberriikides, on tagatud majanduse jaoks konkurentsivõimelise hinnaga elekter? • <i>Uuem teadmine, rahvusvahelised projektid, Läänemere võrgu loomine, rahvusvahelise koostöö suurendamine lähtudes eelnevatest eesmärkidest, ühendused.</i> Kommentaar: Lisada konkreetse koostöö teemana Balti riikide ühise elektrituru hinnapiirkonna otstarbekuse hindamine. 	<p>Arvestatud. Tekst täiendatud lisa. Räägime energiasüsteemist tervikuna ja selles kujunevast hinnast (sh võrguteenus jm seonduvad hinna komponendid).</p> <p>„Elektrihindade“ on asendatud „hindade“.</p> <p>Lisatud.</p>

<p>Eesti Taastuenergia Koda 31.08.2021</p>	
<p>1.ENMAK-i koostamisel püstitada Eesti siseseks kasutamiseks loodavas valdkondlikus arengukavas läbivalt mõnevõrra ambitsioonikamad eesmärgid kui Euroopa Liidu ees võetud või võetavad kohustused seda ette näevad. Teeme ettepaneku võtta ENMAK eesmärgiks saavutada arengukava perioodil Eesti energiamajanduses vähemalt bilansiline kliimanetraalsus, st Eestis toodetaks taastuenergiat siin tarbitud summaarse lõppenergia mahus.</p>	<p>Selgitame. Täpsemad eesmärgid selguvad arengukava koostamise käigus toetudes analüüside ja töörühmade töö tulemustele.</p>
<p>2.ETEK hinnangul on oluline arengukava koostamise ettepanekus viidata, et tänase teadmise juures on tegu eesmärkidega, mis äsjase Euroopa Komisjoni poolt tutvustatud kliimapaketi valguses samuti üle vaatamisele kuuluvad.</p>	<p>Arvestatud. Täpsemad eesmärgid selguvad arengukava koostamise käigus toetudes analüüsidele ja töörühmade töö tulemustele.</p>
<p>3.Hetkel on ebaselge, kas ENMAK jätkab põhimõttega kehtestada transpordisektorile taastuenergia eesmärgid või jätkatakse hoopis kliimapaketis tutvustatud põhimõttega arvestada esmase mõõdikuna sektorist pärinevat kasvuhoonegaaside heidet. Selles valdkonnas võiks ja peaks ENMAK ühtlasi leidma paralleele kehtiva transpordi ja liikuvuse arengukavaga aastani 2035</p>	<p>Selgitame. Täpsemad mõõdikud selguvad arengukava koostamise käigus toetudes analüüside ja töörühmade töö tulemustele. Transpordi ja liikuvuse arengukavas 2021-2035 on toodud taastuenergia eesmärgid aastaks 2035.</p>
<p>4.Arengukava koostamise ettepanekus kirjeldatud suuremaid pingutusi vajavate valdkondade ülevaade (lk 3) vajab ETEK hinnangul senisest täpsemat ja selgemat rõhuasetust taastuenergia potentsiaali rakendamisele</p>	<p>Selgitame. Nimetatud lõik on Eesti energiamajanduse ülevaate 2020 refereering, mis on tehtud lähtudes Eesti eesmärkide täitmisest aastal 2020. Välja on toodud tuuleenergia rakendamise potentsiaal. Arengukava koostatakse analüüside ja töörühmade töö tulemuste alusel, mille tulemusel selgub mh taastuenergia potentsiaal ja rakendusvõimalused. Eesti Taastuenergia Koja ja teiste huvigruppide abiga loodame potentsiaali ja selle rakendamise võimalused ning seonduva rõhuasetuse täpsustatud saada. Taastuenergia, sh kütusevabade energiaallikate rakendamine võimaldab kõigi eelduste kohaselt ENMAK 2035 eesmärgi täita.</p>
<p>5. Arengukava koostamise ettepanekus kirjeldatud ENMAK 2035 tähelepanu vajava problemaatika nimistu (lk 4) puhul võiks ETEK hinnangul lähtuda prioriteetsuse järjekorrast. Sealhulgas peaks selgemalt olema esile tõstetud vajadus kliimanetraalse energiamajanduse arendamise järele ning energeetilise potentsiaali rakendamisele taastuenergia suuremahulisema kasutuselevõtu kaudu.</p>	<p>Selgitame. Nimetatud probleemid peavad arengukava koostamise käigus lahenduse leidma, kliimanetraalse energiatootmise kavandamise aluseks saavad olema käimasolevate analüüside ja töörühmade töö tulemused. Seetõttu pole võimalik antud tulemuste kompaktselt käsitleda täpsemat prioriseerimist teha.</p>

<p>6. Arengukava koostamise ettepanekus kirjeldatud uute eesmärkide seadmisel arvestamist vajavate peamiste aspektide hulgas (lk 5) peaks ETEK hinnangul lisaks olemasolevale olema välja toodud ka nõ rohepöördega seotud majandustegevuse arendamise potentsiaal ning võimalik positiivne majandusmõju, ekspordivõimekuse kasv, Eesti ettevõtete positsioneerimine uutes tarneahelates, innovatsioonivõimekus jms.</p>	<p>Arvestatud. Täiendatud tekst ptk 3.2 Riigikantselei on koostamas rohepöörde tegevuskava, mille tulemustega saame arvestada arengukava koostamisel.</p>
<p>7. ETEK kiidab heaks arengukava koostamise ettepanekus kirjeldatud plaani võtta uues arengukavas senisest rohkem fookusesse kohalike omavalitsuste roll riikliku energiamajanduse eesmärkide täideviimisel ja suunamisel kohalikul tasandil.</p>	<p>Võetud teadmiseks</p>
<p>Sunly OÜ 31.08.2021</p>	
<p>Kui ENMAK 2035 lähtub mh EL kliimapoliitikast, siis kas arvestatakse ka juba EL „Fit for 55“ paketiga? Hetkel viidatakse dokumendis vaid Green Dealile, mistõttu teeme ettepaneku, et arengukava peab arvestama kõikide EL energia- ja kliimapoliitika dokumentidega.</p>	<p>Arvestatud. Tekst täpsustatud ptk 3.</p>
<p>näha ette, et ENMAK 2035 jõuaks ka kohalikule tasandile kohalike tasandi eesmärkidena, sh motiveerides kohalikke omavalitsusi ehk premeerides neid kliimaeesmärkidesse panustamise eest (CO2 eelarve vms).</p>	<p>Arvestatud. Täpsemad eesmärgid selguvad arengukava koostamise käigus toetudes analüüsidele ja töörühmade töö tulemustele.</p>
<p>Palume ENMAK 2035 koostamise käigus kaaluda alalisvoolu otseühenduse kasutamist taastuvenergia tootjate ja – tarbijate vahel, sh analüüsida kui palju annab see muuta energiasüsteemi säästlikumaks</p>	<p>Selgitame. Arengukava on strateegia Eesti 2035 eesmärkide saavutamist kajastav dokument ning arengukava koostamist ettevalmistavas seonduvas töörühmas tuleb täpsustada, kas nii spetsiifilise teema saaks lahendada muu planeerimistasandi dokumendiga, nt jaotusvõrguga seotud arenguplaanide koostamisel või saab seda lahendada ettevõtete ja teadusasutuste koostöös tehtud uuringute abil.</p>
<p>On üsna kahetusväärne, et ENMAK 2035 algatamise juures ei ole mainitud meretuuleenergiat, mis on konkurentsivõimeline, olemasolev, end tõestanud ja suures mahus taastuvenergiat toota võimaldav tehnoloogia. Samuti ei ole käsitletud suuremahulist energiasalvestust. Seda enam peame kummaliseks, et ENMAK 2035 algatusdokument näeb ette, et arengukava koostamisel tuleb arvestada tehnoloogiatega, mis oma innovatsiooni taseme või ehitusperioodi pikkuse tõttu ei ole võimalised panustama 2035 eesmärkide täitmisesse. Sunly peab oluliseks innovatsiooni panustada, kuid ENMAK 2035 koostamise juures on</p>	<p>Arvestatud. Tekst täpsustatud ptk 2. Arengukava koostatakse analüüside ja töörühmade töö tulemusel.</p>

<p>oluline teada, kas ja millal üks või teine tehnoloogia on valmis 2035 eesmärkide saavutamisesse panustama. Nagu ka dokumendis viidatud Tuumaenergia memorandumis kirjas, siis „Eestil puuduvad tuumajaamade rajamiseks hetkel nii vajalik õiguslik raamistik, pädevad asutused kui ka valdkondlikud eksperdid. Kiirgusseaduse kohaselt saab selliseks tegevuseks loa taotleda alles pärast seda, kui Riigikogu on vastu võtnud tuumakäitise kasutuselevõtu otsuse. Tuumajaama kasutuselevõtmine, sõltumata kasutuselevõetavast tehnoloogiast, hõlmab endas vähemalt 10–15 aastat ettevalmistavaid tegevusi ning reaalseid olulises mahus kulusid juba enne kui on selge, kas tuumajaam Eestisse rajatakse.“ Arvestades lisaks veel tuumajaamade ehitusaega, siis peaks ENMAK 2035 eesmärkide saavutamiseks vajaminev tehnoloogia 2025. aastal eksisteerima ning olema konkurentsivõimeline.</p>	
<p>Tallinna Linnavalitsus Linna õigusteenistus 30.08.2021</p>	
<p>ENMAK väljatöötamine lubab olla kaasav igal tasandil, kuid juhtkomisjon on suhteliselt väike ja kaldu, mis ei ole piisav kaasatuseks ja laiemaks debatiks otsuste sündimisel.</p> <p>Ministeriumite esindajatel on ettepaneku kohaselt 6 kohta, lisaks riigi kontrolli all olev Elering 1 koht.</p> <p>Erialaliitudel ehk tööstuse lobigruppidel on plaanitud 3 kohta.</p> <p>KOV tasandit esindab ELVL 1 koht.</p> <p>Keskkonnakaitset esindab EKO, 1 koht.</p> <p>Teadlasi esindab TTÜ, 1 koht.</p> <p>Suurendada tuleks oluliselt KOV, keskkonnakaitsjate ja teadlaste esindatust, kuna tegemist on väga olulise arengukavaga, mis hakkab potentsiaalselt mõjutama kõigi kodanike elu tulevikus (ENMAK eelnõust). Tuleks vältida keskkonnakaitseliste, teaduslike ja kohaliku elu puudutavate aspektide ignoreerimist ja keeruliste otsuste tegemiseks oleks vajalik saavutada laiapõhjaline debatt.</p>	<p>Selgitame. Arengukava juhtkomisjon¹⁵ toetab arengukava elluviimist ja aruandlust, mis tähendab, et juhtkomisjon peab mh arengukava eri aspektidega töötama (sh elluviimise seire) arengukava kehtivuse perioodil, juhtkomisjoni töö ei lõpe pärast arengukava kehtestamist. Juhtkomisjoni koosseisu ja tegevuse kavandamisel peab arvestama liikmete reaalse võimaluse ja võimekusega seonduvat tööd (kohtumised, dokumentide läbi töötamine, valdkonna erinevate teemade tundmine jms) operatiivselt korraldada. Seetõttu näeme erinevate kohalike omavalitsuste, keskkonnakaitsjate, teadlaste jt sisulist panust ja debatti pigem arengukava koostamisel töörühmades ning vajadusel juhtkomisjoni eriküsimustega ja spetsiifilist käsitlemist vajavate teemadega seoses. Juhime tähelepanu, et ENMAK 2035 koostamise aluseks on 1. teaduslikul lähenemisel põhinevad prognoosid ja analüüsid, 2. töörühmad, kus on nimetatud huvirühmade esindajatel võimalik osaleda, 3. keskkonnamõju strateegilise hindamise tulemused, 4. portaali energiatalgud.ee avalike arutelude, vahetulemuste jm jooksva ja seonduva info (mh valikuvõimalused) jaoks. Arengukava Vabariigi Valitsuses heaks kiitmisele eelneb arengukava menetlemine Riigikogus.</p>

¹⁵ Vabariigi Valitsuse 19.12.2019 määrus nr 117 Valdkonna arengukava ja programmi koostamise, elluviimise, aruandluse, hindamise ja muutmise kord §4 p 4
<https://www.riigiteataja.ee/akt/123122019005>

Täna on juhtkomisjonis plaanitud hääletusenamus riigiasutustele, mis tekitab küsimuse teiste osapoolte reaalsest kaasatusest otsuste sündimisse. Täiesti puudu on juhtkomisjonis poliitiline esindatus, mis tähendab, et arengukava võib tulla tehniliselt hea, kuid ei ole kindlust, et seda poliitiliselt ellu viidaks. Poliitikud peaks olema teadlikud valikuvõimalustest ja peavad saama varases faasis anda seisukohad, kuna lõpuks peavad riigikogu saadikud ja ministrid oskama arengukava rahva ees kaitsta ning samuti vähendada see võimalust, et ENMAK elluviimisel tekivad poliitilised võitlused või vastuseis.

Pakume välja järgmise juhtkomisjoni koosseisu:

Ministeeriumid 6 kohta, Elering 1 koht, erialaliitused võiks kaasata enam ~8 kohta, KOV tasandil maakondade esindajad 11 kohta + suuremad linnad (Tallinn ja Tartu), keskkonnakaitse osas tuleks kaasata vähemalt olulisemad EKO liikmed eraldi: Eestimaa Looduse Fond, Balti Keskkonnafoorum, Eesti Ornitoloogiaühing, SEI Tallinn, Eesti Roheline Liikumine, Keskkonnaõiguse Keskus, Pärändkoosluste Kaitse Ühing, Eesti Üliõpilaste Keskkonnakaitse ühing "Sorex," 8 kohta, kuna organisatsioonid esindavad erinevaid vaateid keskkonnale, mida ei või ignoreerida tulenevalt Arhusi konventsioonist.

Teadlaste osas tuleks kaasata vähemalt kõik suuremad ülikoolid: Tallinna Tehnikaülikool, Tartu Ülikool, Eesti Maaülikool ning Eesti Teaduste Akadeemia, ilmselt oleks vajalik igale kaasatud teadusasutusele 2-3 kohta, et saaks kaasata erinevad erialaekspertid, kokku 8-12 kohta.

Samuti võiks ENMAK väljatöötamise juhtkomisjoni kaasata vähemalt riigikogus esindatud poliitiliste erakondade esindajad, kuid soovitatavalt kõik aktiivselt tegutsevad erakonnad. Poliitikute varajase kaasamise eesmärk oleks garanteerida poliitiline teadlikkus probleemistikust, olenemata võimalikust poliitilise võimu vahetusest 2021 - 2035 (7-8 kohta).

Kokku tuleks juhtkomisjoni liikmete arv ettepaneku kohaselt ~50.

Eesti Gaasiliit 28.08.2021	
1...võiks ENMAK-is olla eraldi peatükk/kategooria energiasalvestuse kohta..	Arvestatud osaliselt. Salvestus on osa varustuskindlusest ja tõhusa energiaturu toimimisest ja leiab arengukavas käsitlust.
2. Transport peaks olema eraldi valdkond, mille probleemid ja lahendused saavad eraldi kajastust. Transpordi kasutus on sõltuvuses energia tootmisest ja neid kahte ei saa eraldi vaadelda. ...tootmise ja tarbimise osa tuleks ENMAK-is vaadata koos/sünkroonis ja seda Eestist lähtuvalt (mitte EL-ist).	Selgitame. Arengukavaga saame luua energiamajandust laiemalt käsitleva raamistiku. Eesti energiamajanduses on kolm põhieesmärki: taastuvenergia osatähtsuse kasv, energiatõhususe suurendamine ning varustuskindluse tagamine. Nendes aspektides, kus on Eestis eraldi valdkondlik arengudokument, minnakse teemasse süvitsi just nendest arengudokumentides (nt transpordi- ja liikuvuse arengukavas).
3. .. nii tanklate ja muu taristu rajajatele, sõidukimüügi-ettevõtjatele, kui ka suur- ja väiketarbijatele oluline teada kuhu liigub surugaasiturud edasi. Kas on mõistlik planeerida edasisi investeeringuid sõidukitesse, tanklatesse, biometaanijaamadadesse? Kommenteeritavast dokumendist hetkel sellele vastust ei leia.	Selgitame. Arengukava koostamise ettepanek nii detailseid poliitikasuundumusi ja põhimõtteid ei sisalda. Selliseid poliitikasuundumusi ja põhimõtteid analüüsitakse ja sõnastatakse arengukava koostamise käigus.
4.... veeldatud maagaas või veeldatud biometaan, millede rolli peaks ENMAK 2035 samuti sõnastama.	Selgitame. Energiamajanduse arengukava koostamisel analüüsitakse nii soojus- kui ka elektrimajanduse valdkonna suundumusi ning nendest analüüsides võib välja tulla/selguda biometaanile (sh veeldatud kujul) täiendavaid rolle. Arvestades Eesti biometaanipotentsiaali ning taastuvenergia osatähtsuse transpordis tõstmise võimalusi, usume, et esmajoones tasub biometaan suunata just transpordisektorisse.
5. ENMAK koostamisel peaks analüüsima, et millistes sektorites ja millistes mahtudes on võimalik taastuvenergiat kasutada. See peab vastama küsimusele, et kus oleks seda mõistlik teha ja millistes sektorites on vajalik rohkem panustada, et saavutada kliimaneutraalsus.	Selgitame. Energiamajanduse arengukava koostamisel analüüsitakse nii soojus- kui ka elektrimajanduse valdkonna suundumusi ning nendest analüüsides võib välja tulla/selguda biometaanile täiendavaid rolle. Arvestades Eesti biometaanipotentsiaali ning taastuvenergia osatähtsuse transpordis tõstmise võimalusi, usume, et esmajoones tasub biometaan suunata just transpordisektorisse.
6. Palume ENMAK 2035-s selgelt kajastada riigi tulevikunägemus biometaaniosas, mitte ainult transpordis, vaid energeetikas, elamumajanduses jms.	Selgitame. vt eelmine vastus.
7. Tõstataks ka probleemküsimuse, et kuidas tagada et riigi maksupoliitika oleks kooskõlas arengukavas sätestatuga.	Selgitame. Maksupoliitika on kahtlemata üks võimalik poliitikainstrument eesmärkide elluviimiseks, kuid maksupoliitika meetmete mõjud on laialdased ning neid tuleb kindlasti koos valdkonna eestvedajaga – rahandusministeeriumiga – põhjalikult läbi kaaluda.
8. Lähtudes Fit for 55 paketist, mis väga suures osas muudab praegust praktikat ja põhimõtteid energeetika ja transpordi valdkonnas, tekib	Selgitame. Arengukava koostamise protsess on kompleksne ning võtab aega – saame nende protsesside käigus arvestada ka täna teadaolevaid suuremaid muutusi,

<p>küsimus, kas ENMAK koostamine aastani 2035 on õigustatud praegusel hetkel.</p>	<p>mille lõplik rakendusmehhanism ning ulatus arengukava koostamise käigus selgub. Energiamaajanduse põhisuundumusi (üleminek kliimaneutraalsele energia tootmisele ja tarbimisele) need uued Euroopa Liidu algatused ei muuda – pigem küsimus tempos.</p>
<p>9. ..maagaasil on võrreldes teiste fossiilsete kütustega suurim võimalik energeetiline kasutegur ning ka maagaasi transport on väikseima keskkonnajalajäljega, kuna seda ei transpordita sõidukitega. SEI Tallinn koostatud „Eesti kliimaambitsiooni tõstmise võimaluste analüüsis” on välja toodud et 2017. aastal oli LULUCF mõju – 1792 kt/CO₂ mis võimaldaks 980 mln m³ maagaasi kasutamist. Palume sellega arvestada ENMAK-i uuendamisel. .. on siiski oluline analüüsida ENMAK 2035 koostamisel biometaani ja maagaasi kasutamist nii elektritootmises, soojamajanduses ja elamumajanduses.</p>	<p>Selgitame. Energiamaajanduse arengukava koostamisel analüüsitakse nii soojus- kui ka elektrimajanduse valdkonna suundumusi ning nendest analüüsides võib välja tulla/selguda biometaanile täiendavaid rolle. Arvestades Eesti biometaani potentsiaali ning taastuenergia osatähtsuse transpordis tõstmise võimalusi, usume, et esmajoones tasub biometaan suunata just transpordisektorisse.</p>
<p>10. Meie hinnangul asendab maagaas üleminekuperioodil teisi fossiilseid kütuseid nagu näiteks põlevkivi energeetikas ja vedelkütused transpordis. Soovime, et see roll saaks selgelt välja toodud ja kajastatud ENMAK-s.</p> <p>Sealjuures soovime tähelepanu juhtida ka asjaolule, et mõnes alajaotuses on gaasivaldkond jäänud tõenäoliselt eksimuse tõttu kajastamata.</p> <p>a) ...palume täiendada lk 2 kõige alumises lõigus toodud alajaotust „Energiajulgeoleku tagamine“ ka maagaasile ja biometaanile.</p> <p>b) Biometaani tootmise ja tarbimise edendamine on kindlasti üks suund, mis aitab ellu viia taastuenergiale üleminekut, mistõttu oleks asjakohane seda kajastada lk 2 esimeses lõigus teema „Taastuenergiale üleminek“ all.</p>	<p>Selgitame. Gaasivõrgu tulevikuvõimaluste osas oleme Euroopa Komisjoni rahastusel tellinud uuringu gaasivõrgu dekarboniseerimise võimalustest. . Uuringu kavandatav valmimisaeg on 2023. aastal ning selle uuringu raames saab need tulevikuteemalised arutelud läbi viia ning ka läbi analüüsida.</p>
<p>11. Riik peaks läbi analüüsima ja välja pakkuma ka lahendused gaasivõrkude ülalpidamiskulude kandmiseks pidevalt väheneva gaasitarbimise tingimustes. ...Seega tuleks sõnastada vastus küsimusele: Milliseks kujuneb gaasivõrgu tulevik? Kas on võimalik kasutada gaasivõrku muul otstarbel kui maagaasi transpordiks või peaks kohe nägema ette mõndade vähese tarbimisega ja ebaproportsionaalse hoolduskuluga võrkude sulgemise?</p>	<p>Selgitame. Gaasivõrgu tulevikuvõimaluste osas oleme Euroopa Komisjoni rahastusel tellinud uuringu gaasivõrgu dekarboniseerimise võimalustest (vt täpsemalt eelmine vastus)..</p>
<p>12. ei saa nõustuda ka gaasivaldkonna ja soojusmajanduse võrkude erineva koostamisega ENMAKis. Kui lk 13 püstitatakse küsimus miks peaksid kaugkütteettevõtjad tegema võrku investeeringu ebamõistliku</p>	<p>Arvestatud. Tekst täiendatud lisa 2. Hetkel on töös kaks suuremat uuringut (“Üleminek süsinikneutraalsele soojus- ning jahutusmajandusel” ja “Gas decarbonisation pathways for Estonia”) mõlema eesmärk on kirjeldada võimalikke</p>

<p>tasuvusajaga, siis ei küsita sama maagaasi ja biometaanu transportivatesse torustikesse investeerivate võrguettevõtjate kohta. Kuigi probleemkohad on ju samad.</p>	<p>stsenaariume ja pakkuda välja tegevuskavasid kuidas soojus- ning jahutusmajandus (sh gaasivõrk) süsinikneutraalseks (dekarboniseerituks) saaksid. Seega saavad mõlemad valdkonnad saavad eraldi ja põhjalikult tähelepanu.</p>
<p>13. palume täpsustada hetkel ebaselget lauset peatüki 2 viimases lõigus: „Suurendada tuleb kütusevabade energiaallikate kasutuse osakaalu elektritootmisel ja suurendada elektri- ja soojusenergia koostootmisvõimsusi, tõsta võrguteenuste kvaliteeti, <u>vähendada gaasivarustuses suurima tarneallika ja suurima gaasimüüja osakaalusid</u>.“. Mida on silmas peetud suurima tarneallika ja suurima gaasimüüja osakaalude vähendamise all gaasivarustuses? Gaasiturug on täna selgelt regionaalne (Balti riigi + Soome, lisandumas on Poola) ning seega turuosalisi palju. Suurimad müüjad pärinevad just Eesti naabruses asuvatest Euroopa Liidu liikmesriikidest, mistõttu tekib küsimus, kas ENMAK 2035 on õige koht teiste Euroopa Liidu riikide gaasimüüjate turuosade muutmise planeerimiseks.</p>	<p>Selgitame. Antud sõnastus on tsitaat ülevaatest „Energiamajandus aastal 2020“, vastav viide on tekstis olemas. Lähtutud on kehtiva ENMAK 2030 eesmärkidest gaasivarustusele (suurima tarneallika osakaal Eesti gaasiturul ei ületa 70%; suurima gaasimüüja osakaal Eesti gaasiturul ei ületa 32%) https://www.mkm.ee/sites/default/files/enmak_2030.pdf ning nagu Te ka välja tõite, on see olukord tänaseks suuresti muutunud. ENMAK 2035 raames saame koostöös valdonnale uued sihid sõnastada.</p>
<p>Tarbijakaitse ja Tehnilise Järelevalve Amet 30.08.2021</p>	
<p>Tarbijakaitse ja Tehnilise Järelevalve Amet on nõus ENMAK uuendamise, täiendavaid ettepanekuid ENMAK 2035 koostamiseks ei ole.</p> <p>Soovime olla siiski kaastaud ENMAK 2035 koostamise protsessi.</p>	<p>Arvestatud.</p>
<p>Eesti Tuuleenergia Assotsiatsioon 30.08.2021</p>	
<p>Kas 1105 GWh on summaarne aastas ostetav taastuvelekter? See on 10-15 % tänasest elektritarbimisest. Üleminek süsinikneutraalseks suurendab just elektritarbimist (st toimub nn elektrifitseerimine) mistõttu nimetatud number on ilmselt impordi vältimiseks liiga tagasihoidlik. Lisaks tuleb riigi poolt edendada tugeva võrguühenduse rajamist, sealhulgas meretuuleparkide (mitmete, mitte ainult nn Elwind) võrguühenduste arendamist, sest meretuulepargid on sisuliselt peamine suuremahuline uus elektritootmine.</p>	<p>Selgitame. 1105 GWh on 2021 ja 2023. aastatel toimuvate vähempakkumiste tulemusena saadav lisanduv taastuvelektrit toodang vt nt teatises „Eesti riiklik energia- ja kliimakava aastani 2030“ lk 61 https://www.mkm.ee/sites/default/files/teatis_eeesti_riiklik_energia-_ja_kliimakava_aastani_2030.pdf). Uued taastuvelektri tootmisvõimsused saavad tekkida ka turupõhiselt või näiteks pikaajaliste taastuvelektri ostulepingute vastu.</p>
<p>Importi saab vältida Eestis elektritootmist suurendades. Peamiseks suuremahuliseks roheline elektri tootmise viisiks on tuulepargid, eeskätt</p>	<p>Selgitame. Elektrivõrgu areng peab käima ühiskonna vajadustega käsikäes. Meile teadaolevalt on juba praegu nii põhivõrguettevõtja kui ka jaotusvõrguettevõtja(d)</p>

<p>meretuulepargid. Meretuuleparke peaks olema mahus vähemalt üle 3000 MW. Meretuuleparkide realiseerumine ei juhtu iseenesest, Eesti merealal on küll suhteliselt head tuuleolud, kuid on mitmeid tehnoloogiast/keskkonnast tulenevaid aspekte, mis raskendavad (sh võivad muuta mitte rentaabliks) nende tegelikkuses väljaehitamist: keerukas ehitusgeoloogia, kohati märkimisväärsed jääolud, jm. Ülioluline on riigi (sh Elering nn rakendusüksus) roll ülekandesüsteemi arendamisel, ilma ülekandesüsteemi arendamise toetamiseta võivad meretuulepargid jääda vaid paberile. Eesti 330 kV suure ülekandevõimsusega põhivõrk peab ulatuma Eesti läänepiirini meres, ilma selleta ei saa.</p>	<p>tegemas investeringuid, et valmistuda kliimanetraalsele elektritootmisele ja -tarbimisele üleminekuks valmis olemiseks ning teevad seda ka edaspidi. Energiamaajanduse arengukava on üks olulisi sisendeid, mida võrguettevõtjad võrgu arengut kavandades sisendiks võtta saavad</p>
<p>Elektritootmise hajutamine on oluline, kuid hajutatud tootmisest Eesti tingimustes ei pruugi lõpuks tulla siiski piisavas mahus elektrit. Ilmselt on lahenduseks siiski suured tootmisvõimsused meretuuleparkide näol. Väga kiiresti tegutsedes on võimalik aastaks 2030 saada valmis 1-2 meretuuleparki - see on juhul, kui iga päev reaalseid projekte arendatakse ja otsuseid otsustajate poolt tehakse kiiresti (pole võimalik teha 3-5 aasta pikkuseid lisamenetlusi/ülipikki planeeringuid jms). Oluline on erinevate ametkondade positiivne koostöö kiirete lahenduste leidmiseks.</p>	<p>Selgitame. Näeme samuti, et tuuleenergia (sh meretuuleenergia) on kulutõhus viis meie energia- ja kliimaeesmärke täita. Energiamaajanduse arengukava saab siin olla sisendiks ka erinevate riigiametite otsustusprotsessidele. Vähemtähtis ei ole ka sektori enda panus töhuse koostöö tekkimisse nii riigiasutuste kui ka kohaliku tasandi vahel.</p>
<p>Elektri osas sõltumatuse jaoks on vaja väga suurt uut tootmisvõimsust, üle mitme tuhande MW meretuuleparke paistab olevat realistlik viis. Lisaks tootmisvõimsusele on vajalik uusi siseriiklikke ülekandesüsteeme (Saaremaa lääneosa/lõunaosa võiks olla Eesti suurima alajaama kohaks Eestis). Lisaks siseriiklikule võrgule riikidevahelised ühendused, eeskätt merevõrk ja selle esimeste elementidena Eesti läänepoolsemas osas link Läti lääneossa (Saaremaa - Kuramaa/Ventspils).</p>	<p>Selgitame. Elektrivõrgu areng peab käima ühiskonna vajadustega käsikäes. Meile teadaolevalt on juba praegu nii põhivõrguettevõtja kui ka jaotusvõrguettevõtja(d) tegemas investeringuid, et valmistuda kliimanetraalsele elektritootmisele ja -tarbimisele üleminekuks valmis olemiseks ning teevad seda ka edaspidi. Energiamaajanduse arengukava on üks olulisi sisendeid, mida võrguettevõtjad võrgu arengut kavandades sisendiks võtta saavad.</p>
<p>Elektri kasutamine suureneb (seoses nn elektrifitseerimisega) ja väga paljud ettevõtted vajavad senisest rohkem ja garanteeritult elektrit (sh mõistliku hinnamehhanismiga). Elektrit netoimportiv riik on "traadi lõpus" ja sel juhul ka parimate lepingute ja garantiide puhul on risk, et piisavalt elektrit siia ei jõua; ei jõua iga kord, kui seda on vaja ja/või hind on jauralt ebamõistlik. Elekter on (oma senisest suurema absoluutse mahu ja suhtelise osakaalu tõttu) tulevikus veelgi strateegilisem (sh ka riigi kaitsevõime mõttes) kui täna ja eile. Kliimanetraalsuse poole</p>	<p>Selgitame. Kahtlemata on oluline, et teel kliimanetraalsuse poole me säilitaksime ka enda majanduse konkurentsivõime. Kavandame energiamaajandust selliselt, et sellesse eesmärki panustada.</p>

liikuvast ja kliimaneutraalses maailmas on edukad elektrit (taastuvelektrit) netoeksportivad riigid/ühiskonnad.	
Eesti Biokütuste Ühing 26.08.2021	
Palun lisada selle komisjoni koosseisu ka MTÜ EBÜ	Selgitame. Arengukava juhtkomisjoni ¹⁶ koostamine on kompleksne teema, sest soovime ühtpidi tagada võimalikult laia esindatuse, aga teistpidi ka juhtkomisjoni kompaktsuse. Sellest tulenevalt oleme juhtkomisjoni kaasanud vad kõige suuremat puutumust omavad ministeeriumid ning võimalikult laialdaselt energiamajanduse aspektide ning põhieesmärkidega tegelevaid organisatsioone. Kuivõrd MTÜ EBÜ on Eesti Elektritööstuse Liidu liige ning kavandame nimetatud liidu osas teha ettepaneku, et see energiamajanduse arengukava juhtkomisjoni määrataks, näeme, et ühingu kaasatus juhtkomisjoni töös on tagatud Eesti Elektritööstuse Liidu esindaja kaudu. Näeme, et spetsiifilisematel teemadel (nt elektri tootmisega seonduv) töörühmi ning arutelusid tehes saame saame teie suurt kogemust paremini kasutusele võtta.
Kütusemajanduse lõigus on lause: "Kuidas tagada elektrivõrgu toimimiseks vajalik mahus juhitava puiduenergia võimsus ja kütusevaru?". Sama tuleks küsida ka soojusmajanduse kohta: Kuidas tagada küttesüsteemide toimimiseks vajalik mahus juhitava puiduenergia võimsus ja kütusevaru? Tuleks arvestada ka seda, et tulevikus peaksid tööstus- ja teenindussektor samuti loobuma fossiilsetest energiaallikatest. Kuidas seal üle minna taastuvatele allikatele ja soojuse tootmisel peamiselt biokütustele (nii tahked, vedelad kui gaasilised)? Juhitava puiduenergia all mõeldakse ilmselt koostootmisjaamu. Väga oluline on tagada kütus ka arvukatele kaugkütte ja lokaalkütte katlamajadele, mis lähiminevikus on olulises osas üle viidud puitkütustele. Sama on olukord eramajapidamistega, ka seal jääb mingi osa kindlasti puitkütustele vaatamata soojuspumpade üha laialdasemale kasutusele.	Arvestatud osaliselt. Täiendatud teksti lisas 2. Arengukava koostamise aluseks on käimasolevad analüüsid, kus mh analüüsitakse kliimaneutraalse energiatootmise võimalusi nii elektri- kui soojusenergia tootmisel.

¹⁶ Vabariigi Valitsuse 19.12.2019 määrus nr 117 Valdkonna arengukava ja programmi koostamise, elluviimise, aruandluse, hindamise ja muutmise kord §4 p 4
<https://www.riigiteataja.ee/akt/123122019005>

<p>Oluline teema oleks puitkütusele alternatiivide otsimine teistest biomassiliikidest (nt rohtne biomass, kuid ka muu), et tahkel biokütusel töötavad soojusallikad (peamiselt katlad) saaksid edasi toimida ja kasutada uusi kütuseid koos puiduga või eraldi.</p>	
<p>"Biomassi säästlikkuse kriteeriumide karmistamise mõju hinnang". Selle uuringu koostamise juures soovime ka kaasa rääkida, et asi liialt loodushuviliste ühingute poole ei kalduks. Seni vaadeldakse energeetilist biomassi peamiselt puiduna, kuid on veel hulk muid allikaid, mida tänapäeval praktiliselt veel ei kasutata.</p>	<p>Selgitame. Kõigi meie poolt tellitud uuringute puhul väärtustame uuringu teostaja poolset avatust tagasisidele ning arutelusid huvigruppidega (sh teiste uuringute koostajatega). Samuti avalikustame kõigi uuringute tulemused ning nende lähte-eeldused, et uute (ning ka käimasolevate) uuringute puhul saaks neid andmeid ja tulemusi kasutada ning seeläbi saada uute uuringute tulemusi veelgi paremaks sisendiks poliitikakujundamisele.</p>
<p>Käimasolevatest uuringutest tooks välja kolm:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Eesti üleminek süsinikneutraalsele soojus- ning jahutusmajandusele aastaks 2050“; · Euroopa Liidu struktuurivahenditest rahastatud meetmete mõju riigi energiamajanduse eesmärkide täitmisele; • Euroopa Komisjoni rahastatud uuring “Gas decarbonisation pathways for Estonia”; • Euroopa Komisjoni rahastatud uuring “Possibilities for transitioning to a climate neutral electricity production in Estonia” jätkumine ja lõpetamine 2022. aastal. <p>Oleks väga hea, kui nende uuringute koostajad saaksid teha koostööd, et kujundada stsenaariume, ühitada andmekorjet ja meetodikat.</p>	<p>Selgitame. Kõigi meie poolt tellitud uuringute puhul väärtustame uuringu teostaja poolset avatust tagasisidele ning arutelusid huvigruppidega (sh teiste uuringute koostajatega). Samuti avalikustame kõigi uuringute tulemused ning nende lähte-eeldused, et uute (ning ka käimasolevate) uuringute puhul saaks neid andmeid ja tulemusi kasutada ning seeläbi saada uute uuringute tulemusi veelgi paremaks sisendiks poliitikakujundamisele.</p>
<p>Viru Keemia Grupp 12.07.2021 nr VKG.01-09/161-1</p>	
<p>..arengudokumendi koostamise vajadus ei ole kliimanetraalsuse eesmärgil põhjendatud, sest: i) riiklikult ei ole seatud kliimanetraalsuse selget eesmärki. ii) kliimanetraalsuse mõiste on kõrgema taseme arengudokumendis sisustamata. Strateegiliste arengudokumentide kooskõla tingimus jääb täitmata olukorras, kus valdkondlikes arengudokumentides sisustatakse valdkondade üle kliimanetraalsuse mõistet. Kliimanetraalsuse eesmärgi seadmiseks energiamajanduses tuleb muu hulgas enne uuendada valdkondade üle arengudokumendi „Kliimapolitika põhialused aastani 2050“ (KPP2050).</p>	<p>Selgitame. Üleminek kliimanetraalsele energiatootmisele ja -tarbimisele on seatud Riigikogu poolt vastu võetud strateegias „Eesti 2035“ ja selle Vabariigi Valitsuse poolt kinnitatud tegevuskavas https://valitsus.ee/strateegia-eesi-2035-arengukavad-ja-planeering/strateegia/materjalid.</p>

<p>Olukorras, kus Riigikogul ja Valitsusel puudub selge nägemus, mida kliimaneutraalsus Eestis valdkondade üleselt tähendab, ei ole seaduspärane ja otstarbekas seada valdkondliku arengudokumendiga kliimaneutraalsuse tähtaega. Kliimaneutraalsuse mõõdetava eesmärgi ja sellega seotud tähtaja seadmiseks valdkonniti on esmalt vaja saavutada ühiskondlik kokkulepe, mille kinnitab Riigikogu. Alles peale seda on võimalik muuta kehtivaid valdkondlikke arengukavasid.</p>	<p>Selgitame. Kliimaneutraalsele energiatootmisele üleminek on sätestatud Riigikogu poolt vastu võetud strateegias Eesti 2035 ja selle tegevuskavas https://valitsus.ee/strateegia-eesti-2035-arengukavad-ja-planeering/strateegia/materjalid. Meile teadaolevalt on Keskkonnaministeerium kavandamas ka kliimapoliitika põhialuste uuendamist. Kuivõrd arengukava koostamine on pikk protsess ning arvestades viimastel aastatel aktuaalsust kogunud arutelusid energiamajanduse tulevikust kliimaneutraalsuse poole suundudes, on otstarbekas energiamajanduse arengukava uuendamine praegu algatada. Arengukava dokumendi koostamisele eelneb arengukava koostamisprotsessis põhjalik eeltöö ning selle eeltöö käigus saab koostamise protsessi ajal tekkivat uut sisendit/uusi otsuseid arvesse võtta.</p>
<p>Eesti Keemiatööstuse Liit 7.07.2021</p>	
<p>ENMAK 2035 koostamisel ja eesmärkide seadmisel tuleb samuti arvestada olulise aspektiga nagu ressursi- ja energiatõhususe saavutamine kogu töötlevas tööstuses. Üleminek uuele majandusele peab olema õiglane ja kaasav.</p>	<p>Selgitame. Arengukavaga saame luua energiamajandust laiemalt käsitleva raamistiku. Eesti energiamajanduses on kolm põhieesmärki: taastuvenergia osatähtsuse kasv, energiatõhususe suurendamine ning varustuskindluse tagamine. Siin on kahtlemata puutumus ka töötlevas tööstuses. Nendes aspektides, kus on Eestis eraldi valdkondlik arengudokument, minnakse teemasse süvitsi just nendest arengudokumentidest (nt transpordi- ja liikuvuse arengukava, hoonete pikaajaline rekonstrueerimise strateegia, ringmajanduse arengukava jne). Meile teadaolevalt on Eestis hetkel koostamisel tööstuspoliitika arengudokument, millesse saab ka teie mainitud teemavaldkondi integreerida. Ootame liitu osalema ja panustama keemiatööstusega seotud arengukava töörühmades. Õiglase ülemineku kavandab täpsemalt Ida-Viru õiglase ülemineku tegevuskava https://www.rahandusministeerium.ee/et/eesmargidtegevused/regionaalareng-ja-poliitika/ida-viru-ja-kagu-eesti</p>
<p>..teeme ettepaneku lülita ENMAK 2035 juhtkomisjoni koosseisu erialaliiduna lisaks Eesti Keemiatööstuse Liit</p>	<p>Selgitame. Arengukava juhtkomisjoni¹⁷ koostamine on kompleksne teema, sest soovime ühtpidi tagada võimalikult laia esindatuse, aga teistpidi ka juhtkomisjoni kompaktsuse. Sellest tulenevalt oleme juhtkomisjoni kaasanud vaid kõige suuremat puutumust omavad ministeeriumid ning võimalikult laialdaselt energiamajanduse aspektide ning põhieesmärkidega tegelevaid organisatsioone.</p>

¹⁷ Vabariigi Valitsuse 19.12.2019 määrus nr 117 Valdkonna arengukava ja programmi koostamise, elluviimise, aruandluse, hindamise ja muutmise kord §4 p 4
<https://www.riigiteataja.ee/akt/123122019005>

	<p>Näeme, et spetsiifilisematel teemadel (nt elektri tootmisega seonduv) töörühmi ning arutelusid tehes saame teie suurt kogemust paremini kasutusele võtta. Puutumusest tulenevalt on meie ettepanek Eesti Keemiatööstuse Liit kaasata energiamajanduse arengukava koostamisse läbi elektri tootmisega, aga ka kaugküttega seonduvate töörühmade töö.</p>
--	--